

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
JURIDISKĀ FAKULTĀTE
KRIMINĀLTIESISKO ZINĀTŅU KATEDRA

**KIBERHULIGĀNISMS PAMATSKOLAS UN VIDUSSKOLAS
SKOLĒNU VIDŪ**

BAKALaura DARBS

Autors: **Līva Leiboma**

Studenta apliecības Nr.: 1115041

Darba vadītājs: Dipl.iur. vieslektors Jānis Maizītis

RĪGA, 2019

Anotācija

Kiberhuligānisms ir jauna parādība, bet valstīs, kur šāds vardarbības veids pastāv, tā ir nekontrolējama problēma. Pētījumā aplūkota situācija Latvijā, uzskaitītas saistošās tiesību normas, ar mērķi izvērtēt, vai to regulējums un citi veiktie pasākumi ir efektīvs līdzeklis, problēmas mazināšanai un apkarošanai. Darba uzdevumi: 1. aplūkot kiberhuligānismu kā parādību; 2. analizēt esošās Latvijas tiesību normas; 3. izdarīt secinājumus, priekšlikumus.

Darbā secināts, ka esošās tiesību normas pilnvērtīgi neaizsargā bērnus un ir novērojams informācijas trūkums šajā jomā. Nepieciešama pienācīgāka kiberhuligānisma apkarošana, gan sabiedrības izglītošanā, gan konkrētas atbildības noteikšanā grozot tiesību normas.

Atslēgvārdi: kiberhuligānisms, nepietiekama drošība, morālā aizskaršana, jaunas tiesību normas.

Darbā ir septiņas nodaļas uz 48 lapām.

Annotation

Cyberbullying is a new phenomenon. However, it is a rampant problem in countries where it is present. This thesis analyses the situation in Latvia, considering the relevant laws, with the aim to assess whether the regulatory framework and other enacted measures are effective in mitigating and combating this issue. Main tasks: 1. examine cyberbullying as a phenomenon; 2. analyze the current regulatory framework in Latvia; 3. draw conclusions and devise recommendations.

It is found, that the current regulatory framework does not sufficiently protect children and there is a lack of information in this area. A more thorough fight against cyberbullying is necessary by both informing the society and changing regulatory provisions to prescribe more concrete consequences to perpetrators.

Keywords: cyberbullying, insufficient security, emotional harassment; new regulatory provisions.

The thesis is comprised of seven chapters on 48 pages.

SATURS

1. IEVADS	5
2. HULIGĀNISMS LATVIJAS LIKUMDOŠANAS IZPRATNĒ.....	6
3. KIBERHULIGĀNISMS	8
3.1. Kiberhuligānisma definīcijas.....	8
3.1.1. ANO definīcijas.....	8
3.1.2. ES definīcijas.....	9
3.1.3. Akadēmijas definīcija.....	10
3.1.4. Definīcijas ES valstu līmenī.....	10
3.2. Kiberhuligānisma kā parādības pārskats.....	11
3.2.1. Kiberhuligānisma formas.....	12
3.2.2. Izmantotie līdzekļi.....	13
3.2.3. Vecums.....	13
3.2.4. Kiberhuligānisma upuris.....	14
3.2.5. Motīvi.....	15
3.2.5. Sekas.....	18
3.3. Biedējošā statistika.....	19
3.3.1. Latvijā.....	21
4. ATBILDĪBA PAR KIBERHULIGĀNISMU LATVIJĀ.....	25
4.1. Latvijā esošie normatīvie akti, ko var piemērot saistībā ar kiberhuligānismu.....	25
4.2. Vai pašreizējais tiesību normu regulējums ir pietiekošs?.....	27
4.3. Priekšlikumi kiberhuligānisma apkarošanai.....	31
4.3.1. Nejuridiskie pasākumi.....	31
4.3.1.1. Informētības palielināšanu.....	31
4.3.1.2. Speciālas izglītības programmas.....	33
4.3.1.3. Skolu politika.....	36
4.3.2. Juridiski pasākumi - tiesību normu priekšlikumi.....	36
4.3.2.1. Administratīvā atbildība – Sīkais huligānisms.....	36
4.3.2.2. Audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu noteikšana.....	39
4.3.2.3. Krimināllikuma papildināšana un ar to saistīto citu tiesību normu grozīšana.....	38
5. KOPSAVILKUMS.....	42
6. IZMANTOTĀS LITERATŪRAS AVOTI.....	43
7. PIELIKUMS	47

1. IEVADS

Kiberhuligānisms vidusskolas un pamatskolas skolēnu vidū. Autore Līva Leiboma. Savā darbā autore apskata vienu no lielākajām problēmām - bērnu un jauniešu savstarpējās attiecības, proti, savstarpējo pazemošanu un apsmiešanu. Daudzās valstīs tā ir nekontrolējama problēma skolēnu vidū.

Cīņā par varu un statusu klases kolektīvā vai kādā citā grupā ir iemesls, kāpēc rodas dažādi konflikti, neiecietība vienam pret otru. Agrāk apcelšana, pazemošana un apsūkāšanās parasti palika skolas sienās, un aizejot mājās bija iespējams norobežoties no saviem pāri darītājiem, taču mūsdienās, pateicoties internetam, huligāni tiek klāt saviem upuriem pat viņu mājās. Pēdējos gados skolēni konfliktus risina izmantojot modernās tehnoloģijas un internetu. Piemēram, skolēni izmanto viedtālrunus, lai nofotografētu kādu klases biedru ģērbtuvē un pēc tam publicētu bildi interneta lapās vispārējās uzmanības piesaistīšanai. Parasti klases biedri aktīvi daļās ar šādiem attēliem, nosūtot to saviem skolas biedriem, lai joka pēc pasmietos par upuri. Šādu un vēl citas līdzīgas darbības tiek dēvētas par kiberhuligānismu, jeb huligānismu tiešsaistē. Runājot vienkāršākiem vārdiem, tā ir otra pazemošana interneta vidē. Kiberhuligānisms ir salīdzinoši jauna parādība, līdz ar to, nav vienotas statistikas par to, cik daudz bērnu un pusaudžu cieš, vai ir cietuši no šāda veida morālās vardarbības. Autores savā darbā ir izvirzījusi mērķi - noskaidrot, kādas Latvijas tiesību normas varētu tikt piemērotas kiberhuligānisma gadījumā un izvērtēt pašreizējo tiesību normu regulējumu pienācīgai un pilnvērtīgai bērnu un viņu tiesību aizsardzībai. Vajadzības gadījumā sniedzot priekšlikumus efektīvākai bērnu tiesību aizsardzībai un morāla apdraudējuma novēršanai.

Autore savā darbā izmantoja socioloģisko pētījumu metodi, sniedzot dziļāku ieskatu kiberhuligānismā, aplūkojot dažādus informācijas masīvus un noskaidrojot galvenās tendences. Darbā var iepazīties ar kiberhuligānisma kā parādības pārskatu – tā formām, izmantotajiem līdzekļiem, iesaistīto personu vecumu, rīcības motīviem, un iespējamām sekām. Ņemot vērā, ka kiberhuligānismam nav vienotas definīcijas ne starptautiskā līmenī, ne Eiropas līmenī, autore pēc salīdzinošās metodes aplūkoja vairāku starptautisko organizāciju mēģinājumus veikt šīs parādības definēšanu. Izmantojot empīrisko pētījumu metodi autore veica aptauju, kuras tēma bija “Kiberhuligānisms skolas vidū”, kuras rezultāti uzskatāmi parādīja, aptuveni kāda situācijas, saistībā ar šo problēmu ir skolās Latvijā.

2. HULIGĀNISMS LATVIJAS LIKUMDOŠANAS IZPRATNĒ

Vispārējā drošība un sabiedrības kārtība ir viena no pamatvērtībām sabiedrībā. Huligānisms ir noziedzīgs nodarījums, kas apdraud sabiedrisko mieru un kārtību, dažkārt nodarot arī personas veselības un īpašuma interešu aizskārumu. Lai labāk izprastu to, kas ir kiberhuligānisms, pirmkārt autore vēlas precizēt, kas ir huligānisms Latvijas Republikas likumdošanas izpratnē.

Saskaņā ar Latvijas Republikas Krimināllikumu huligānisms ir rupja sabiedriskās kārtības traucēšana, kas izpaužas acīmredzamā necieņā pret sabiedrību vai bezkaunībā, ignorējot vispārpieņemtās uzvedības normas un traucējot cilvēku mieru, iestāžu vai uzņēmumu, vai organizāciju darbu. Šāda veida nodarījumam var piespriest sodu ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz diviem gadiem vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu un ar probācijas uzraudzību uz laiku līdz trim gadiem vai bez tās.¹

Šī paša panta otrajā daļā tiek noteiktas citas sankcijas, proti, par huligānismu, ja to izdarījusi personu grupa vai ja tas saistīts ar miesas bojājumu nodarīšanu cietušajam vai ar mantas bojāšanu vai iznīcināšanu, vai ar pretošanos varas pārstāvim vai personai, kuras vērsas pret sabiedriskās kārtības pārkāpšanu, vai ja tas izdarīts, lietojot ieročus, kā arī citus miesas bojājumu nodarīšanai izmantojamus priekšmetus, - soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz pieciem gadiem vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu un ar probācijas uzraudzību uz laiku līdz trim gadiem vai bez tās.²

Latvijas Republikas Augstākās tiesa Senāta Krimināllietu departamenta minēto tēzi, kas “Huligānisms kā noziedzīga nodarījuma sastāvs ir formāls, proti, kriminālatbildība ir saistīta nevis ar noziedzīgu seku iestāšanos, bet gan ar kaitīgās darbības izdarīšanu – rupju sabiedriskā miera traucēšanu, kas izpaužas acīmredzamā necieņā pret sabiedrību vai bezkaunībā, ignorējot vispārpieņemtās uzvedības normas un traucējot cilvēku mieru, iestāžu vai uzņēmumu vai organizāciju darbu.”³

Saskaņā ar Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksu, atsevišķi tiek izdalīts Sīkais huligānisms, proti, “sabiedriskā miera traucēšana, kas izpaužas kā necieņa pret sabiedrību vai

¹ Latvijas Republikas Krimināllikums: LR likums. Pieņemts 17.06.1998. [02.02.2019.]

² Ibid.

³ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 08.03.2007. lēmums lietā Nr. 11092044803 (SKA-13/2007), Peejams: <https://www.tiesas.lv/nolemumi/pdf/3034.pdf> [aplūkots 01.02.2019.]

bezkaunīga rīcība, ignorējot vispārpieņemtās uzvedības normas un traucējot cilvēku mieru, iestāžu, uzņēmumu vai organizāciju darbu, par ko uzliek naudas sodu no septiņdesmit līdz piecsimt euro.”⁴

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedumā minētajā tēzē teikts, ka “Sīkais huligānisms, citstarp ir arī lamāšanās necenzētiem vārdiem sabiedriskā vietā.”⁵ Kur par necenzētu vārdu izteikta vēl viena tēze, proti, – “necenzēts vārds ir nepieklājīgs, rupjš, lietošanai sabiedriskās vietās nepieņemams vārds (arī izteiciens), kuru lietojot kāds tiek nepamatoti vai ļauni nozākāts (t.i., izsmiets, nievīgi nopelts). Vulgārismu, tas ir, rupju, nepieklājīgu vārdu vai izteicienu, kas literārā valodā nav lietojams, lietošana ir uzskatāma par lamāšanos necenzētiem vārdiem. Vienlaikus jāņem vērā, ka latviešu valodai vairāk raksturīgs tas, ka noteikta grupa vulgāro un lamu vārda nokrāsu iegūst īpašā pārnestas nozīmes lietojumā attiecinājumā uz cilvēku. Tādējādi lietotājs vārdiem, kas paši par sevi nav rupji vai nepieklājīgi, var piešķirt šādu nozīmi. Līdz ar to nozīme ir arī vārdu lietošanas mērķim, kontekstam, kādā vārds tiek lietots, sarunai vai diskusijai, kuras laikā vārdi izteikti.”⁶

⁴ Latvijas Republikas Administratīvo pārkāpumu kodekss: LR likums. [Pieņemts 17.12.1984]

⁵ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 09.03.2007. spriedums lietā Nr. P120025906 (SKA-61/2007). Peejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/administrativo-lietu-departaments/hronologiska-seciba?year=2007>. [aplūkots 31.11.2018.]

⁶ Ibid.

3. KIBERHULIGĀNISMS

Termins – kiberhuligānisms tiek lietots, lai aprakstītu huligānismu, kas notiek internetā, galvenokārt, izmantojot mobilos telefonus un sociālos medijus. Kiberhuligānisms ir tikpat agresīva un tīša darbība, ko veic izmantojot IKT.⁷

Kiberhuligānismu varētu dēvēt par terorizēšanu tiešsaistē. Kiberhuligānisms ir tad, ja jaunieši moka, sāpina, pazemo, ķircina, apsūkā, ņirgājas, draud, iebiedē vai cita veida morālā vardarbībā aizskar citus jauniešus, izmantojot datoru, planšeti, mobilo tālruni, viedtālruni, īsziņas, tērzētavas un citu sociālo mediju vietnes un citas tehnoloģijas. Runājot vienkāršākiem vārdiem, tā ir otra pazemošanas interneta vidē. Ja iesaistīti ir pieaugušie, tad to sauc par kiberuzmākšanos vai kibervajāšanu, jo kiberhuligānisms attiecas tikai uz nepilngadīgajiem.

3.1. Kiberhuligānisma definīcija

Ir gana skaidrs, ka kiberhuligānisms ir tīša, atkārtota, agresīva darbība, kas tiek veikta, veicot komunikāciju tiešsaistē pret cietušo, kurš nav spējīgs pats sevi aizsargāt,⁸ tomēr šai parādībai nav vienotas definīcijas ne starptautiskā līmenī, ne ES valstu līmenī. Autore vēlas uzskaitīt dažu starptautisko organizāciju, kā piemēram ANO, ES institūciju un dažu augstskolu mēģinājumus veikt šīs parādības definēšanu.

3.1.1. ANO definīcijas

Kopš 2009. gada ANO uzsvēra, cik svarīgi ir apkarot kibernaīdu, kas ietver arī kiberhuligānismu, jo īpaši 2009. gada ieteikumos par interneta un tiešsaistes mediju pakalpojumu veicināšanu, kas piemēroti nepilngadīgajiem,⁹ kiberhuligānisms tika definēts kā tradicionālās

⁷ European Parliament. July 2016 directorate general for internal policies, Cyberbullying among young people. Pieejams [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571367/IPOL_STU\(2016\)571367_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571367/IPOL_STU(2016)571367_EN.pdf). [aplūkots 02.02.2019.]

⁸ Ķinis U., Kibernoziēdzība, kibernoziēgumi un jurisdikcija. Rīga: Jumava, 2013., 45.lpp.

⁹ Parliamentary Assambly-Asambly debate on 28 September 2009, Recommendation 1882, The promotion of Internet and online media services appropriate for minors. Pieejams https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/parliamentary-assembly-adopted-texts/-/asset_publisher/3EiBXIMCQhRS/content/recommendation-1882-2009-the-promotion-of-internet-and-online-media-services-appropriate-for-minors?inheritRedirect=false&desktop=true. [aplūkots 02.02.2019.]

iebidēšanas paplašināšana kibertelpā.¹⁰ Vēl viena šīs parādības definīcija tika sniegta ANO asamblejas 2014. gada rezolūcijā. Saskaņā ar šo rezolūciju, iebiedēšana, tostarp kiberhuligānisma gadījumi, var tikt izpausti ar vardarbību un agresiju. Abas parādības var negatīvi ietekmēt bērnu tiesības un labklājību. Saskaņā ar ANO Bērnu tiesību komitejas piezīmi Nr. 1363 kiberhuligānismu netieši definē kā “psiholoģisku iebiedēšanu no cita bērna vai pieaugušā puses, izmantojot informācijas un komunikācijas tehnoloģiju, kā piemēram, mobilos telefonus un internetu”.¹¹

Savā 2016. gada ziņojumā ANO ģenerālsēkretāra īpašais pārstāvis par vardarbību pret bērniem aprakstīja kiberhuligānisma gadījumus, proti, “jebkura agresīva, tīša rīcība, ko veic grupa vai indivīds, izmantojot elektroniskās ierīces pret cietušo, kurš nespēj sevi aizstāvēt”.¹² Kiberhuligānisms tika nodalīts no citiem uzvedības veidiem, kā piemēram, no kiberizsekošanas un kibernoziegumiem. Turklāt, attīstot savu definīciju, ANO atzina kiberhuligānismu kā “nopietnu tiešsaistes vardarbības izpausmi ar varas nelīdzsvarotības elementiem, elektronisko vai digitālo līdzekļu izmantošanu, anonimitāti un spēju sasniegt plašu auditoriju”.¹³

3.1.2. ES definīcijas

ES ir atzinusi, cik svarīgi ir aizsargāt bērnus, ja runā par mūsdienu tehnoloģijām. Lai arī nav kopīgas definīcijas kiberhuligānismam ES līmenī, ES iestādes ir aprakstījušas svarīgākos aspektus. Par godu 2009.gada Droša interneta dienai, Eiropas Komisija kiberhuligānismu definēja kā “atkārtotu mutisku vai psiholoģisku citu personu aizskaršanu, ko veic kāda persona vai personu grupa”.¹⁴ Kiberhuligānisms no iebiedēšanas klātienē atšķiras ar dažādiem aspektiem, piemēram, anonimitāte, jo internets sniedz, īsākā laika brīdī var sasniegt plašāku auditoriju.¹⁵ No otras puses, kiberhuligānisms ir aprakstīts kā “mūsdienu iebiedēšanas izpausmes, kas prasa steidzamu atbildes

¹⁰ European Parliament. July 2016 directorate general for internal policies, Cyberbullying among young people. Pieejams [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571367/IPOL_STU\(2016\)571367_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571367/IPOL_STU(2016)571367_EN.pdf). [aplūkots 02.02.2019.]

¹¹ United Nations, Convention on the Right of the Child, General comment of Committee Nr. 13 on 18 april 2011, “The right of the child to freedom from all forms of violence”. Pieejams <https://www.refworld.org/docid/4e6da4922.html>. [aplūkots 02.02.2019.]

¹² Parliamentary Assambly-Asambly debate on 28 September 2009, Recommendation 1882, The promotion of Internet and online media services appropriate for minors. Pieejams https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/parliamentary-assembly-adopted-texts/-/asset_publisher/3EiBXIMCQhRS/content/recommendation-1882-2009-the-promotion-of-internet-and-online-media-services-appropriate-for-minors?inheritRedirect=false&desktop=true [aplūkots 02.02.2019.]

¹³ Ibid.

¹⁴ European Commission, Safer Internet day 2009: Commission starts campaigning against cyberbullying, Press Release on 10 February 2009. Pieejams [europa.eu/rapid/press-release MEMO-09-58_en.pdf](http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-09-58_en.pdf). [aplūkots 02.02.2019.]

¹⁵ Ibid.

reakciju, kā arī nepieciešamību iesaistot visus saistītos dalībniekus, piemēram, sociālo tīklu vietnes, interneta pakalpojumu sniedzējus un policiju”.¹⁶

2013.gadā astotajā Eiropas foruma “Par bērnu tiesībām” mērķim, tika izmantota sekojošā iebiedēšanas definīcija – “bērns vai jauniešs tiek terorizēts tad, kad cits bērns vai jauniešs, vai grupa bērnu un/vai jauniešu, sakot nejaukas un nepatīkamas lietas. Tas arī ir huligānisms, kad bērns vai jauniešs ir apdraudēts, par viņu nosūtītas nejaukas piezīmes, kad neviens nevēlas ar viņu runāt, atstumjot viņu.”¹⁷ Šādas situācijas var notikt bieži un bērniem, kas tiek terorizēti, dažkārt ir grūti aizstāvēt pašam sevi. Šeit kiberhuligānisms tiek netieši definēts kā mūsdienu iebiedēšanas izpausme, kur bērni ir atkārtotas mutiskas vai psiholoģiskas uzmākšanās upuri, tiekot izmantotam internetam vai citai digitālai tehnoloģijai. Par kopīgi saskaņotas kiberhuligānisma definīcijas trūku uzsvēra arī Eiropas Parlamenta deputāti, kuri prasīja skaidrāk noteikt kiberhuligānisma definīciju.¹⁸

3.1.3. Akadēmijas definīcija

Kaut arī literatūrā pastāv daudz dažādu kiberhuligānisma definīciju, vairums no akadēmiķiem to definē tā - “agresīva rīcība vai uzvedība, kas tiek veikta izmantojot elektroniskos līdzekļus un, ko indivīds vai indivīdu grupa laiku pa laikam veic atkārtoti pret kādu personu (cietušo), kas nevar pati sevi aizstāvēt.”¹⁹

Kiberhuligānisma raksturojošie elementi, kas parādās literatūrās:²⁰

- ✓ Elektroniskas un citu digitālo līdzekļu ļaunprātīga izmantošana;
- ✓ Tīšs kaitējums, kas tiek veikts ar nodomu veicot nepatīkamu un rupju uzvedību pret cietušo;

¹⁶ Parliamentary Assambly-Asambly debate on 28 September 2009, Recommendation 1882, The promotion of Internet and online media services appropriate for minors. Pieejams https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/parliamentary-assembly-adopted-texts/-/asset_publisher/3EiBXIMCQhRS/content/recommendation-1882-2009-the-promotion-of-internet-and-online-media-services-appropriate-for-minors?inheritRedirect=false&desktop=true [aplūkots 02.02.2019.]

¹⁷ European Commission, Report of the 8th European Forum on the rights of the child, on 2013. Pieejams http://www.e-abc.eu/files/1/ANNOUNCEMENTS/Announ_2016/Announ_19_09_2016.pdf. [aplūkots 02.02.2019.]

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Parliamentary Assambly-Asambly debate on 28 September 2009, Recommendation 1882, The promotion of Internet and online media services appropriate for minors. Pieejams https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/parliamentary-assembly-adopted-texts/-/asset_publisher/3EiBXIMCQhRS/content/recommendation-1882-2009-the-promotion-of-internet-and-online-media-services-appropriate-for-minors?inheritRedirect=false&desktop=true [aplūkots 02.02.2019.]

²⁰ European Parliament. July 2016 directorate general for internal pilicies, Cyberbullying among yung people. Pieejams [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571367/IPOL_STU\(2016\)571367_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571367/IPOL_STU(2016)571367_EN.pdf) [aplūkots 02.02.2019.]

- ✓ Vainīgajam ir priekšrocības pār cietušo, ja tas nevar pats sevi aizstāvēt, jo hulīgānam psiholoģiskā līmenī ir dominējošs stāvoklis, salīdzinot ar cietušo.
- ✓ Vainīgais paliek anonīms.

3.1.4. *Definīcija ES valstu līmenī*

Lai gan visā Eiropā tiek atzīta vajadzība pēc skaidrākas un plašākas kiberhulīgānisma definīcijas, tikai četrpadsmit ES dalībvalstis, proti, Austrija, Bulgārija, Kipra, Čehija, Somija, Francija, Vācija, Ungārija, Īrija, Itālija, Luksemburga, Malta, Nīderlande, Spānija sniedz oficiālu definīciju.²¹ Definīcijas šajās valstīs atšķiras. Piemēram, Nīderlandē kiberhulīgānisms ir definēts kā “tradicionālais iebiedēšanas veids, kam nepieciešama elektronisko līdzekļu izmantošana”.²² Līdzīgi ir arī Itālijā, proti, “iebiedēšanas tiešsaistē, izmantojot informācijas un komunikācijas tehnoloģijas”.²³ Pārējās dalībvalsts sniedz sīku sarakstu ar uzvedību, ko var klasificēt kā kiberhulīgānismu. Austrijā kiberhulīgānisma noziedzumi ir definēti kā “apzināti aizskaroša vai apdraudoša rīcība izmantojot elektroniskos saziņas līdzekļus, piemēra, mobilo telefonu vai internetu”.²⁴ Tāpat arī Vācijā, kur kiberhulīgānisms attiecas uz “apzinātu cilvēku aizskaršanu un mulsināšanu, izmantojot jaunākos saziņas līdzekļus, kā piemēram, sociālos tīklus, tīmekļu vietnes vai tērzētavas”.²⁵ Somijā šāda interneta iebiedēšana ietver “cietušā aizskaršanu diskusiju formā vai cietušajam nosūtot nepatiesu, nepamatotu ziņu”.²⁶

Neskatoties uz atšķirībām starp iepriekš minētajām definīcijām, kopīga iezīme rodas, proti, kiberhulīgānisms ir:

- a) Tīšs nodoms;
- b) Agresīva rīcība un uzvedība;

²¹ European Parliament. July 2016 directorate general for internal policies, Cyberbullying among young people. Pieejams [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571367/IPOL_STU\(2016\)571367_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571367/IPOL_STU(2016)571367_EN.pdf) [aplūkots 02.02.2019.]

²² Ibid.

²³ Reuters, Italy passes law to fight cyber bullying, on 17 May 2017. Pieejams <https://www.reuters.com/article/us-italy-cyberbullying/italy-passes-law-to-fight-cyber-bullying-idUSKCN18D2GP> [aplūkots 24.03.2019.]

²⁴ Gradinger P., Strohmeier, D., & Spiel, C., Masaryk University, Definition and Measurement of Cyberbullying, on 2010. Pieejams <https://cyberpsychology.eu/article/view/4235/3280>. [aplūkots 23.03.2019.]

²⁵ Riebel J., S.Jager R., C.Fischer U., Cyberbullying in Germany – an exploration of prevalence, overlapping with real life bullying and coping strategies, on 2009. Pieejams <https://core.ac.uk/download/pdf/27148734.pdf>. [aplūkots 24.03.2019.]

²⁶ Pirjo L.Lindfords, Riittakerttu Kaltiala-Heino, Aja H Rimpela, Cyberbullying among Finnish adolescents – a population – based study, on 23 November 2012. Pieejams <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3585473/>. [aplūkots 24.03.2019.]

- c) Psiholoģiskās un verbālās vardarbības forma, ko var veikt persona vai personu grupa, izmantojot digitālās informācijas tehnoloģijas;
- d) Atkārtoti veikta darbība;
- e) Cietusī persona pati nespēj sevi aizstāvēt.

3.2. Kiberhuligānisma kā parādības pārskats

Amerikāņu psihologs Ričards Donehans savā grāmatā kiberhuligānismu kā parādību skaidro šādi: “Būtībā galvenā problēma ar pazemošanu internetā ir tāda, ka pusaudži neapzinās vārda spēku – viņiem šķiet, ka viņu izteikumi neizraisīs nekādas nopietnas sekas, jo tie taču ir tikai tādi “jociņi”, un, ja kādas nav humora izjūtas, tā ir viņu problēma. Bet patiesībā šiem, tā sauktajiem, jociņiem ir visai bēdīgas sekas, jo bieži vien tie materializējas, proti, pazemošana turpinās arī ārpus kibertelpas sienām. Ja kāds tiek pazemots internetā, tad visbiežāk viņš tiek pazemots arī skolā, un otrādi. Tas ir kā apburtais loks, kam nav ne gala, ne malas – pusaudzis cieš no pazemojumiem gan virtuālajā realitātē, gan reālajās dzīvē. Un tam ir visai bēdīgas sekas – atkarība no alkohola un citām apreibinošām vielām, lai aizmirstos, sākas depresija, domas par pašnāvību, kas bieži vien noved arī pie letāla iznākuma. Nereti kiberhuligānisma upuri saviem pazemotājiem atbild ar to pašu, vadoties pēc vienkāršas loģikas: kāpēc viņš var apsaukt un pazemot mani, bet es viņu nē? Un tā tas turpinās līdz pirmajai nelaimei. Šādās situācijās abpusēja vārdiskā pazemošana nereti beidzās ar fizisku izrēķināšanos. Galvenais, kas jāatceras kiberhuligānisma upuriem: neklusē! Jā, iespējams, tavi vienaudži tevi uzskatīs par “sūdzambībeli”, bet cik ilgi tu to cietīsi?”²⁷

3.2.1. Kiberhuligānisma formas

Kiberhuligānismu var veikt dažādos veidos, galvenokārt izmantojot internetu un mobilos telefonus. IKT pastāvīgā attīstība palielina pieejamo interaktīvo tiešsaistes pakalpojumu skaitu un tādējādi dod jaunas iespējas veikt jaunus kiberhuligānisma veidus. Kā jau iepriekš autore minēja, Eiropā pastāv dažādas definīcijas, kas apgrūtina dažādo, ar šo parādību saistīto, uzvedību kategorizēšanu. Visās ES dalībvalstīs kā īpaši izplatītas ir sekojošas darbības: nepatīkamu ziņu vai e-pastu sūtīšana, draudu izteikšana izmantojot IKT, viltotas informācijas izplatīšana/neslavas

²⁷ Jauns, interneta mājas lapa, “Kā cīnīties ar kiberhuligānismu”. Pieejams <https://jauns.lv/raksts/sievietem/18427-ka-cinities-ar-kiberhuliganismu>. [aplūkots 02.02.2019.]

celšana, pazemojošu videoklipu vai fotoattēlu ievietošana bez personas piekrišanas, neatļauta spiegošana personas sociālā tīkla kontos, šantāža, apvainošana ar nepatīkamiem vārdiem un izslēgšana, kā arī seksuāla rakstura huligānisms tiešsaistē.²⁸

Autore darba ietvaros veica skolēnu aptauju dažās Latvijas skolās. Aptaujas mērķis bija noskaidrot skolēnu attieksmi pret kiberhuligānismu, kā arī to, procentuāli cik bērni ir cietuši no kiberhuligāna un, cik paši ir bijuši pāri darītāji. (papildus skat. 3.3. nodaļu). Apkopojot aptaujas rezultātus tika secināts, ka lielākoties kiberhuligāni izvēlas tādas darbības, kā – morāli sāpināt kādu citu atrodoties tiešsaistē, sūtīt nepatīkama satura ziņas, kā arī ievietot apkaunojošus vai aizskarošus komentārus.

Aplūkojot vairākas publikācijas un mājas lapas, vēl var pieminēt vēl citus līdzīgus kiberhuligānisma veidus, kā piemēram:

- ✓ Izslēgšana – apzināta darbība izstumjot kādu no tiešsaistes grupas. Tas var notikt vairākos veidos: bērns var tikt izslēgts no draugu puses; bērna draugi tiešsaistes sarunās pievieno citus draugus, bet viņu nē; ja bērns nelieto sociālo tīklu vietnes, vai viņam nav mobilais telefons, viņš apzināti tiek izslēgts no sarunām ar citiem, tajā pašā laikā pārējie atstāj ļaunprātīgus komentārus par viņu.²⁹
- ✓ Uzmākšanās – ilgstošs, pastāvīgs un tīšs huligānisma veids, kas ietver aizskarošas vai draudošas nosūtītās ziņas bērnam vai bērnu grupai. Tas ir ļoti bīstams kiberhuligānisma veids. Tas var radīt nopietnas sekas bērna labklājībai. Šie sūtītie ziņojumi parasti ir nelaipni vai ļaunprātīgi un tie var ietekmēt saņēmēja pašapziņu pārliecību par sevi. Pastāvīga ziņu apmaiņa nozīmē, ka upurim nav atelpas no kiberhuligāna, kurš cenšas radīt bailes un morālas ciešanas upurim.³⁰ Kibervajāšana ir viens no uzmākšanās veidiem, kas ietver nepārtrauktu bīstamu un rupju ziņu sūtīšanu tiešsaistē, kas beigās var novest pie fiziskas uzmākšanās reālajā pasaulē.³¹
- ✓ Personīgās un privātās informācijas izplatīšana – tad, kad dalās ar kādas personas personisko vai privāto informāciju, attēliem vai video publiski, lielam cilvēku skaitam.³²

²⁸ European Parliament. July 2016 directorate general for internal policies, Cyberbullying among young people. Pieejams [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571367/IPOL_STU\(2016\)571367_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571367/IPOL_STU(2016)571367_EN.pdf) [aplūkots 02.02.2019.]

²⁹ Kids Safety by Kaspersky, 10 forms of cyberbullying, on 27 October 2015. Pieejams <https://kids.kaspersky.com/10-forms-of-cyberbullying/>. [aplūkots 14.01.2019.]

³⁰ Ibid.

³¹ End to cyberbullying organization, 5 different types of Cyberbullying, on 23 December 2013. Pieejams <https://www.endcyberbullying.org/5-different-types-of-cyberbullying/>. [aplūkots 14.01.2019.]

³² Ibid.

- ✓ Kiberizsekošana – kiberhuligānisma forma var novest līdz tam, kad kiberhuligāns var radīt reālu apdraudējumu bērna fiziskajai labklājībai un/vai drošībai. Kiberizsekošana var attiekties arī uz praksi, kad pieaugušie izmantojot internetu, lai sazinātos un tiktos ar jauniešiem seksuālos nolūkos. Tas ir ļoti bīstami, un tam var rasties nopietnas sekas, ja tas nekavējoties netiek novērsts.³³
- ✓ Viltus profila izveidošana – šādā situācijā huligāns rada viltus identitāti vai viltus profilu, lai uzmāktos kādam anonīmi. Papildus huligāns var uzdoties par kādu citu, lai nosūtītu ļaunprātīgus ziņojumus cietušajam.³⁴ Viltus profils var tikt radīts, lai persona, slēpjot savu patieso identitāti, ar nodomu veic ļaunprātīgas darbības pret citu bērnu, dažkārt izmantojot arī citas personas e-pastu vai mobilo telefonu, lai īstenotu savu nodomu. Viltus profils mazina bailes būt atklātam, kas parasti nozīmē to, ka kiberhuligāns ir kāds, ko cietušais zina ļoti labi, jo, ja vainīgais būtu svešinieks, viņam nebūtu jāslēpj savu identitāti.³⁵
- ✓ Izlikšanās – tad, kad kāds izmanto citas personas sociālo tīklu kontus vai profilu un uzdodas par viņu, publicējot neadekvātu informāciju, fotogrāfijas vai video šajā profilā. Šāda veida izlikšanās ir ļoti nopietns pārkāpums, ko daudzi cilvēki uzskata par smieklīgu un izklaidējošu, bet tā nav. Uzdošanās par citu personu tiešsaistē un sabojājot citas personas reputāciju, var būt nopietnas sekas.³⁶
- ✓ Blēdība – krāpšanas laikā, tiek iegūta upura uzticība, lai uzzinātu noslēpumus vai mulsinošu informāciju, ko vēlāk kiberhuligāns atklāj publiski tiešsaistē. Kiberhuligāns sākumā radīs draudzīgas attiecības ar savu upuri, radot viltus drošības sajūtu, bet vēlāk, pārkāpjot uzticības robežas, nosūtīs upura privāto informāciju trešajai pusei.³⁷
- ✓ “Trolling” – šādā veidā kiberhuligāns personīgi uzbrūk upurim. To galvenais mērķis ir padarīt upuri tik dusmīgu, lai arī viņš sāktu darboties līdzīgi. Kiberhuligāni pavada savu laiku, meklējot neaizsargātus cilvēkus, kurus pazemot. Parasti šādas rīcības mērķis ir justies labi, citiem liekot justies slikti.³⁸
- ✓ Intīma raksturu.

³³ End to cyberbullying organization, 5 different types of Cyberbullying, on 23 December 2013. Pieejams <https://www.endcyberbullying.org/5-different-types-of-cyberbullying/>. [aplūkots 14.01.2019.]

³⁴ Ibid.

³⁵ Kids Safety by Kaspersky, 10 forms of cyberbullying, on 27 October 2015. Pieejams <https://kids.kaspersky.com/10-forms-of-cyberbullying/>. [aplūkots 14.01.2019.]

³⁶ Ibid.

³⁷ Ibid.

³⁸ Ibid.

- ✓ Non-consensual pornography (bezpiekrišanas pornogrāfija) – atriebības porno ir jauns kiberhuligānisma forma³⁹, kad hakerim izdodas ievadīt citas personas telefonā un pārņemt pār to kontroli. Pēc tam ielādē minētā telefona foto un pārveidotas ieliek sociālajos tīklos.

Kiberhuligānisma gadījumi ir daudz un dažādi, arī autores nepieminēti, bet tiem visiem ir kopīgs tas, ka šāda rīcība var kaitēt cietušo veselībai vai pat dzīvībai. Cietušie var piedzīvot psiholoģisku traumu, sociālu izolēšanos un nedrošības sajūtu. Kā liecina arī mediji, citus pasaulē ir vairāki gadījumi, kad kiberhuligāns ar savām darbībām ir veicinājis cietušā vēlmi izdarīt pašnāvību.

3.2.2. Izmantotie līdzekļi

Kiberhuligānismu var veikt izmantojot dažādus līdzekļus, piemēram mobilās ierīces, internetu, tūlītējas ziņojumapmaiņas, tērzētavas, teksta, video un audio programmas, spēļu ierīces un sociālos tīklus. Sākotnējie pētījumi šajā jomā uzrādīja, ka visbiežāk kiberhuligāni izvēlas zvanot vai rakstot uz telefonu. Tomēr IKT inovāciju ievērojami straujais temps atklāj jaunus datus. Mūsdienās šāda veida kibernoziģumi arvien biežāk tiek īstenoti ar sociālo tīklu starpniecību, galvenokārt, Facebook, Twitter, Instagram, YouTube un tam līdzīgu sociālo tīklu starpniecību.⁴⁰

Apkopojot iepriekš minēto autores veikto pētījumu, ir skaidri redzams, ka Latvijas skolās tiešsaistes sociālie tīkli un īsziņas tiek minēti kā galvenie kiberhuligānisma izdarīšanas līdzekļi (papildus skat. 3.3.nodaļu).

3.2.3. Vecums

Diezgan droši varētu pieņemt, ka iesaistīšanās tradicionālajā iebiedēšanā ir cieši saistīta ar vecumu. Bērniem kļūstot vecākiem ir mazāka iespēja, ka viņi tiks iebiedēti, vai arī sakūdioti uz kādu rīcību, jo ar gadiem bērns kļūst nepakļāvīgāks. Tas, vai šāda līdzīga tendence pastāv attiecībā uz kiberhuligānismu, nav skaidrs. Lielākā daļa pētījumu liecina, ka kiberhuligānisku darbību

³⁹ Ķinis U., Kibernoziģedzība, kibernoziģumi un jurisdikcija. Rīga: Jumava, 2013, 53.lpp.

⁴⁰ Cost Action ISO801, Guidelines for preventing cyberbullying in the school environmen, on 12 July 2013. Pieejams https://www.bee-secure.lu/sites/default/files/Guidelines%20for%20preventing%20cyber-bullying_COSTIS_0801.pdf. [aplūkots 16.03.2019.]

iespējamība nav saistīta ar bērnu vecumu.⁴¹ Šajā sakarā ir dažādi raksti, ka iebiedēšana un kiberhuligānisms bieži turpinās arī starp pieaugušajiem, piemēram, kā uzmākšanās darba vietā. Arī autore uzskata, ka tā nav tikai bērnu un jauniešu problēma. Attiecībā uz iebiedēšanu tiešsaistē, kas skar bērnus, visvairāk pakļauta kiberhuligānismam ir 13-15 gadu vecuma kategorija. Dažās valstīs vecuma grupa var būt plašāka nekā citās, piemēram, 15-18 gadu vecuma kategorija.⁴²

Lai gan šķiet, ka ir grūti sasaistīt kibernoziēgumus ar ļaundara vecumu, kā iepriekš paskaidrots, tomēr nevar noliegt, ka no vecuma atkarīgs, kā mainās paša bērnu rīcība, proti, vai viņš būs cietušai vai pāri darītājs.

3.2.4. Kiberhuligāna upuris

Pētījumi rāda, ka meitenes biežāk ir upuri. Saskaņā ar “Net Children Go Mobile” aptauju, kurā tika aptaujāti 3500 bērnu no septiņām ES dalībvalstīm, laika posmā no 2013.gada līdz 2014.gadam salīdzinājumā ar zēniem, meitenes par kiberhuligānismu ziņojušas divas reizes vairāk.⁴³ Runājot par kiberhuligānu upuriem, valstu līmenī savāktie dati liecina, ka meitenes kļūst par upuriem biežāk nekā zēni. Šo atzinušas Kipra, Beļģija, Igaunija, Somija, Francija, Grieķija, Īrija, Itālija, Latvija, Rumānija, Slovēnija, Spānija, Zviedrija, Luksemburga un Čehijas Republika. Šajās valstīs 90% no upuriem ir meitenes.⁴⁴ Austrijā, Polijā un Vācijā nav novērojama tik liela atšķirība. Toties Bulgārija ir vienīgā ES dalībvalsts, kurā lielākā daļa upuru ir zēni, proti, 61% no upuru skaita.⁴⁵

Tas, ka statistiski lielākā daļa cietušo ir meitenes varētu būt saistīts ar to, ka meitenes biežāk ziņo par šāda veida kibernoziēgumiem, kā arī viņas saņem lielāku atbalstu no vecākiem un draugiem, kā zēni. Zēna nevēlēšanās ziņot par kādu incidentu iespējams ir saistīta ar sabiedrības nostāju par vīriešu dzimumu kā stipro dzimumu, kas attur zēnus no velmes pasūdzēties par pāri

⁴¹ European Parliament. July 2016 directorate general for internal policies, Cyberbullying among young people. Pieejams [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571367/IPOL_STU\(2016\)571367_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571367/IPOL_STU(2016)571367_EN.pdf) [aplūkots 02.02.2019.]

⁴² Threat Assessment of Bullying Behaviour in Youth project carried out in 2011-2012, on 22 December 2015. Pieejams <https://eucpn.org/document/tabby-threat-assessment-bullying-behaviour-youth-internet-and-tabby-trip-eu>. [aplūkots 16.03.2019.]

⁴³ O'Neill, Dinh, Mobile Technologies and the incidence of cyberbullying in seven European countries, on 2015. Pieejams <https://arrow.dit.ie/cserart/61/>. [aplūkots 16.03.2019.]

⁴⁴ European Parliament. July 2016 directorate general for internal policies, Cyberbullying among young people. Pieejams [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571367/IPOL_STU\(2016\)571367_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571367/IPOL_STU(2016)571367_EN.pdf) [aplūkots 02.02.2019.]

⁴⁵ Ibid.

darījumiem, tāpēc ne vienmēr ziņo, lai arī viņi ir bijuši kiberhuligāna rīcībai. Šis fakts ir vēra ņemams, jo tas nedaudz mainītu statistikas datus.

3.2.5. *Motīvi*

Vēlme pazemot ir cieši saistīta ar pazemotāja pašizpratni un zemo pašnovērtējumu, piemēram, ar kompleksiem par ārējo izskatu, attieksmi un uzvedību. Būtībā šādi pusaudži atklāj, ka ir neapmierināti par sevi, tāpēc bieži vien sāk apcelt pārējos, jo citu pazemošana liek viņiem sajusties pārākie un labākiem. Tāpat mēdz būt gadījumi, kad upuris kļūst par pāridarītāju, respektīvi –pusaudzis, kurš ticis pazemots, pats kļuvis par pazemotāju.

Daudzu kiberhuligānu motivācija ir izklaide. Zinātnieki pierādījuši, ka vismaz vienu reizi savā dzīvē pusaudži, kuri pazemo citus internetā dara to bez jebkāda īpaša iemesla. Savu vienaudžu pazemošana un apcelšana kibertelpā ir arī veids, kā pievērst sev uzmanību, pat ja tā ir negatīvi iegūta. Tāpat pētījumi atklāj, ka lielāko daļu neuztrauc tas, ar ko izklaide var beigties.⁴⁶ Dažus kiberhuligānus motivē vēlme gūt virsroku pār pārējiem. Ir situācijas, kas otra pazemošana var notikt nejauši, kad bērns ar saviem vārdiem vai darbiem kibertelpā ir kādu aizvainojis, bet nav darījis ar nolūku.

Autore rakstot darbu ievēroja kāda San Francisko izveidotā centra “Delete Cyberbullying” mājas lapu. Šī centra galvenā misija ir izglītēt skolēnus un vecākus par kiberhuligānismu un strādāt pie tā, lai to izskaustu.⁴⁷ Centra veiktajā neformālajā aptaujā bērni atzina, ka iemesli tādai rīcībai ir sekojoši:

- ✓ Anonimitāte – tīņiem tas dod drošības sajūtu, ka viņi netiks pamanīti no cietušā puses;
- ✓ Noskatīšanās no citiem – ja citi jau nodarbojas ar kiberhuligāniskām darbībām, tad arī citi tīņi jūtas drošāki par savu rīcību, uzskatot, to par pieņemamu rīcību;
- ✓ Greizsirdība – tīņi atzina, ka morāli nodarījuši kādam pāri greizsirdības vadīti;
- ✓ Atriebība – piedzīvojot uzbrukumu, rodas vēlme atriebties, tā tīnis pats sāk veikt līdzīgas darbības;
- ✓ Agrāk cietuši paši – daļa tīņu apgalvo, ka viņi paši ir bijuši upuri.⁴⁸

⁴⁶ Jauns, interneta mājas lapu, Kā cīnīties ar kiberhuligānismu. Pieejams <https://jauns.lv/raksts/sievietem/18427-ka-cinities-ar-kiberhuliganismu>. [aplūkots 02.02.2019.]

⁴⁷ Delete Cyberbullying A Stop Online Harassment Project, Why Students Cyberbully. Pieejams <http://endcyberbullying.net/why-do-people-cyberbully/>. [aplūkots 14.03.2019.]

⁴⁸ Megan Meier foundation, Be the change, Stop bullying and cyberbullying. Pieejams <https://meganmeierfoundation.org/>. [aplūkots 02.02.2019.]

- ✓ Kādā citā interneta mājas lapā, kuras izveidotāja ir Megana Meiera (Megan Meier) arī tiek minēti daži motīvi, kas var papildināt minēto saraksti, proti:
- ✓ Lielās publicitātes iespējas – kiberhuligānisms ir vairāk publisks nekā tradicionālais huligānisms un tas rada īpaši nepatīkamas sajūtas cietušajam;
- ✓ Lai upuris zaudētu kontroli – ar mērķi, upurim atņemt kontroles iespējas pār to, kas ir publicēts, teikts par viņu sociālajās vietnēs, liekt justies bezcerīgi un bezpalīdzīgi.⁴⁹

Kiberhuligānu motīvi ir ļoti dažādi un atšķirīgi, līdz ar ko katrs šāds gadījums jāvērtē atsevišķi. Tas nozīmē, ka katrā gadījumā jābūt atšķirīgam sodam atkarībā no tā, kas ir bijis par iemeslu un kādas ir radītās sekas.

3.2.6. Sekas

Dažādi apdraudējumi internetā bērnu vidū ir daudz bīstamāks apdraudējums, nekā daudzi vecāki domā, - vairums jauno upuru tiešsaistes vajāšana noved pie nopietnām veselības un socializācijas problēmām, par ko liecina virtuālās vides drošības risinājumu izstrādātāji “Kaspersky Lab” un “IconKids&Youth” veiktais pētījums “Uzaugt tiešsaistē – pievienotie bērni”.

Pētījumi atklāj, ka 8-16 gadus veci bērni ir vairāk nobažījušies par kiberhuligānisma gadījumiem nekā viņu vecāki. Saskaņā ar pētījumu 13% bērnu 21% vecāku uzskata, ka kiberhuligānisms ir nekaitīga. Tajā pašā laikā 16% aptaujāto bērnu vairāk baidās no iebiedēšanas tiešsaistē nekā reālajā dzīvē, savukārt puse aptaujāto vienlīdz baidās no terorizēšanas gan reālajā, gan virtuālajā vidē.⁵⁰

Vecākiem nevajadzētu novērtēt par zemu kiberhuligānisma gadījumu bīstamību. Terorizēšana internetā ir nopietni ietekmējusi emocionālo stāvokli, proti, 37% upuru vecāku informēja par pazeminātu pašcieņu, 30% ir novērojuši sekmju pasliktināšanos skolā, bet 28% ziņoja par depresiju. Turklāt 25% vecāku norādīja, ka kiberhuligāns ir izjaucis viņu bērna miega režīmu un izraisījis murgus, bet vēl 26% vecāku ir pamanījuši, ka viņu bērns ir sācis izvairīties no saskarsmes ar citiem bērniem, un 20% ir atzina, ka viņu bērni ir saslimuši ar anoreksiju.⁵¹

Tomēr ir jāņem vērā un nedrīkst aizmirst, ka bērni bieži slēpj no vecākiem šāda veida incidentus, tādējādi padarot uzdevumu viņus aizsargāt vēl grūtāku, taču, par laiku, ne neiespjamu.

⁴⁹ Megan Meier foundation, Be the change, Stop bullying and cyberbullying. Pieejams <https://meganmeierfoundation.org/>. [aplūkots 02.02.2019.]

⁵⁰ Neatkarīgā rīta avīze, Apdraudējumi internet bērniem var izraisīt depresiju, murgus un anoreksiju, 17.08.2016. Pieejams <https://nra.lv/latvija/181943-apdraudejumi-interneta-berniem-var-izraisit-depresiju-murgus-un-anoreksiju.htm>. [aplūkots 04.02.2019.]

⁵¹ Ibid.

3.3. Biedējošā statistika

Vadoties pēc nesenu veiktajiem pētījumiem, Amerikā kiberhuligānismu kontrolēt, ierobežot un apkarot ir daudz grūtāk, jo, pirmkārt, vidēji 25% jaunieši, kuri cieš no uzbrukuma internetā par to ziņojuši, pārējie 75% klusē.⁵² Otrkārt, internetā ir ļoti grūti noteikt robežu starp kiberhuligānismu un sava personīgā viedokļa izteikšanu, jo bieži vien pusaudži, kuri izsaka aizvainojošus komentārus par saviem vienaudžiem, to uzskata par viedokļa paušanu. Autore vērs uzmanību uz faktu, ka daudzās pasaules valstīs, tāpat arī Latvijā, ir likumi par vārda brīvību, taču vēl nav ieviesta vienota likumdošana, kas paredzētu soda sankcijas par kiberhuligānismu, tāpēc pusaudži turpina terorizēt cits citu interneta vidē.

Nesen sociālā interneta vietne DOSomething.org apkopojā pēdējo gadu pētījumu rezultātus, kas saistīti ar pazemošanu internetā ne tikai Amerikā, bet arī dažās ES valstīs, un sniedza aptuvenu situācijas raksturojumu. Aptuveni 42% pusaudžu vismaz reizi dzīvē ir saskārušies ar kiberhuligānismu, savukārt ceturtdaļa aptaujāto paši kādu ir pazemojuši virtuālajā vidē. Tāpat tika noskaidrots, ka aptuveni 70% no visiem aptaujātajiem pusaudžiem tiek pazemoti un apsūkāti interneta vidē gandrīz katru dienu. 81% uzskata, ka pazemot interneta vietnē ir daudz vieglāk un drošāk, nekā esot aci pret aci.⁵³ Ir skaidri redzams, ka kiberhuligānisms ir nopietna problēma ar kuru grūti cīnīties, to atzīst arī paši jaunieši.

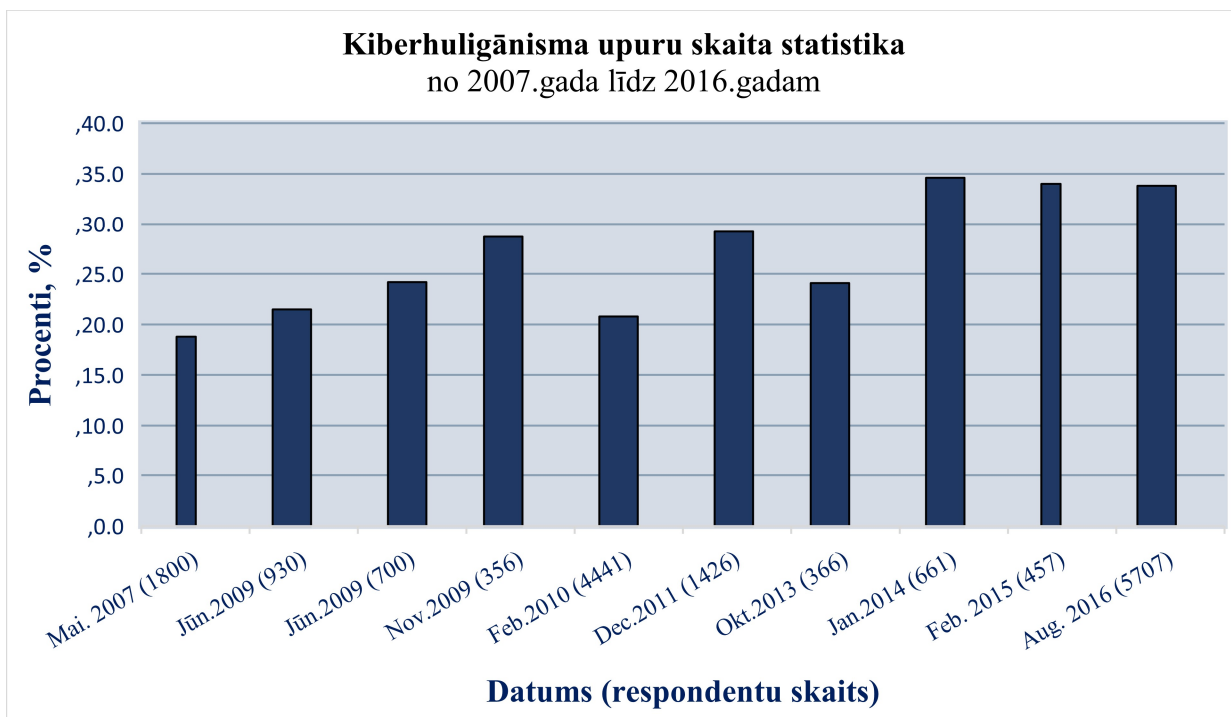
Gordons Floross savā pētījumā par Kiberhuligānisma negatīvajām sekām grieķu jauniešu vidū, raksta, ka bieži vien upuri nevienam neko nestāsta, tāpēc pāridarītāji paliek nesodīti, līdz ar to, pazemotie turpina ciest un pazemotāji turpina savas darbības, jo uzskata, ka viņiem par to nekāds sods nebūs.⁵⁴

Autores prāt, noderīgi ir aplūkot kāda Kiberhuligānisma pētījumu centra veikto pētījumu rezultātus. Minētais centrs aptaujājis vairāk nekā 15000 jauniešus no vidusskolām un augstskolām ASV, izveidojis grafikus, kas parāda, cik no aptaujātajiem respondentiem ir piedzīvojuši kiberhuligāna uzbrukumu un to, kāda rakstura nodarījums tas bijis. Skatīt Diagramma_1.

⁵² Jauns, interneta mājas lapa, Kā cīnīties ar kiberhuligānismu. Pieejams <https://jauns.lv/raksts/sievietem/18427-ka-cinities-ar-kiberhuliganismu>. [aplūkots 02.02.2019.]

⁵³ Ibid.

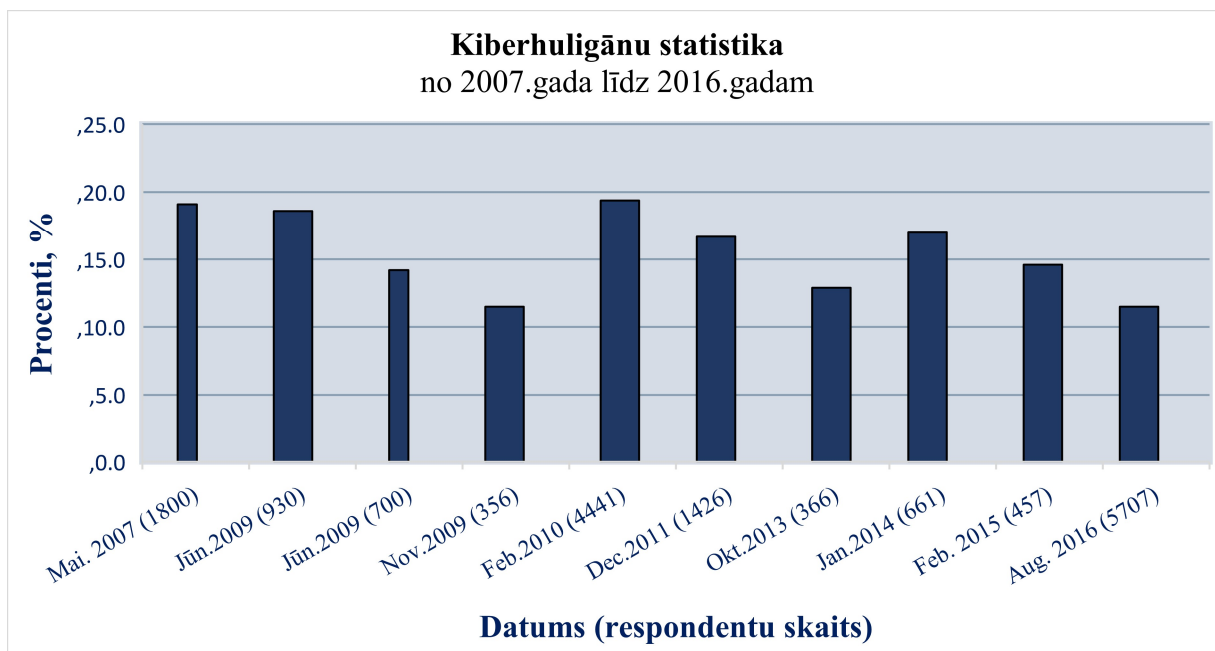
⁵⁴ Ibid.

Kā parādīts diagrammā, kiberhuligānisma upuru skaits gadu gaitā ir atšķirīgs. Vidēji 28% no jauniešiem, pēdējo desmit pētījumu ietvaros ir apgalvojuši, ka kādā savas dzīves brīdī ir kļuvuši par kiberhuligānisma upuri. Ja salīdzina 2007.gadu un 2016.gadu kiberhuligānisma upuru skaits procentuāli ir audzis teju 2 reizes.

Arī statistika par pašiem kiberhuligāniem ir atšķirīga. Vidēji 16% jaunieši, pēc pēdējo desmit pētījumu rezultātiem, ir atzinuši, ka viņi ir veikuši kiberhuligāniskas darbības. Skatīt Diagramma_2.

⁵⁵ Cyberbullying research center, Summary of our Cyberbullying research from 2004 to 2016, on 2016. Pieejams <https://cyberbullying.org/summary-of-our-cyberbullying-research>. [aplūkots 02.02.2019.]

Centra veiktajā aptaujā, kurā jautāja konkrēti kāda veida kiberhuligānisma uzbrukumu jaunieši pieredzējuši iepriekšējo 30 dienu laikā. Apkopotie dati tika vākti no 2016.gada jūlija līdz oktobrim. Tika aptaujāti 5700 jaunieši 12-17 gadu vecumā. Lielākā daļa (22.5%) aptaujāto dalībnieku atbildēja, ka saņēmuši ļaunus un aizskarošus komentārus par sevi tiešsaistē, kā arī to, ka par viņiem tika izplatītas baumas tiešsaistē (20.1%). 26% apgalvoja, ka kļuvuši par upuri vienā vai vairākos aizskārumu veidos, divas vai vairāk reizes pēdējo 30 dienu laikā.⁵⁷

3.3.1. Latvijā.

Ņirgāšanās bērnu un jauniešu vidū kļūst arvien aktuālāka arī Latvijā. Bērnu un jauniešu uzticības tālrunis saņem aizvien vairāk ziņojumus par emocionālās vardarbības gadījumiem internetā. Savukārt Latvijas Drošāka interneta centrs ik dienu saņem vienu, divus ziņojumus par pazemošanu tiešsaistē.⁵⁸ To apliecina arī mobilo sakaru operators Bite Latvija, Valsts policijas un Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija.⁵⁹

⁵⁶ Cyberbullying research center, Summary of our Cyberbullying research from 2004 to 2016, on 2016. Pieejams <https://cyberbullying.org/summary-of-our-cyberbullying-research>. [aplūkots 02.02.2019.]

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Seržāne K., laikraksta Diena izdevums, No nevainīga joka līdz nopietnam konfliktam, 01.04.2019. Pieejams www.news.lv. [aplūkots 22.03.2019.]

⁵⁹ Ibid.

Latvijā veikto pētījumu rezultāti atklāj, ka kopumā gandrīz 37% Latvijas skolēnu ir klasificējami kādā no nīrgāšanās grupām. Dati liecina, ka gandrīz 14% Latvijas 11, 13 un 15 gadus veco skolēnu vismaz 2-3 reizes pēdējo mēnešu laikā ir cietuši no nīrgāšanās.⁶⁰ 1.tabulā ir redzams detalizētāks pārskats par nīrgāšanās izplatību vecuma un dzimuma grupās.

Ņirgāšanās izplatība Latvijas skolās pusaudžiem vecuma un dzimuma grupās (%)

1.tabula⁶¹

Ņirgāšanās	Zēni				Meitenes				KOPĀ
	11 gadi	13 gadi	15 gadi	kopā	11 gadi	13 gadi	15 gadi	kopā	
Cietušie	16,6	13,9	6,6	12,7	18,3	14,9	9,7	14,4	13,6
Pāri darītāji	14,3	20,6	20,4	18,4	7,7	11,3	12,2	10,4	14,2

Līdz ar to informācijas tehnoloģiju attīstību un interneta pieejamību, un sociālo tīklu izmantošanas popularitāti un intensitāti pieaugumu, pieaug arī nīrgāšanās izplatība interneta vidē. Pētījuma dati atklāj, ka teju 7% Latvijas 11, 13 un 15 gadus veco skolēnu regulāri cieš no nīrgāšanās.⁶²

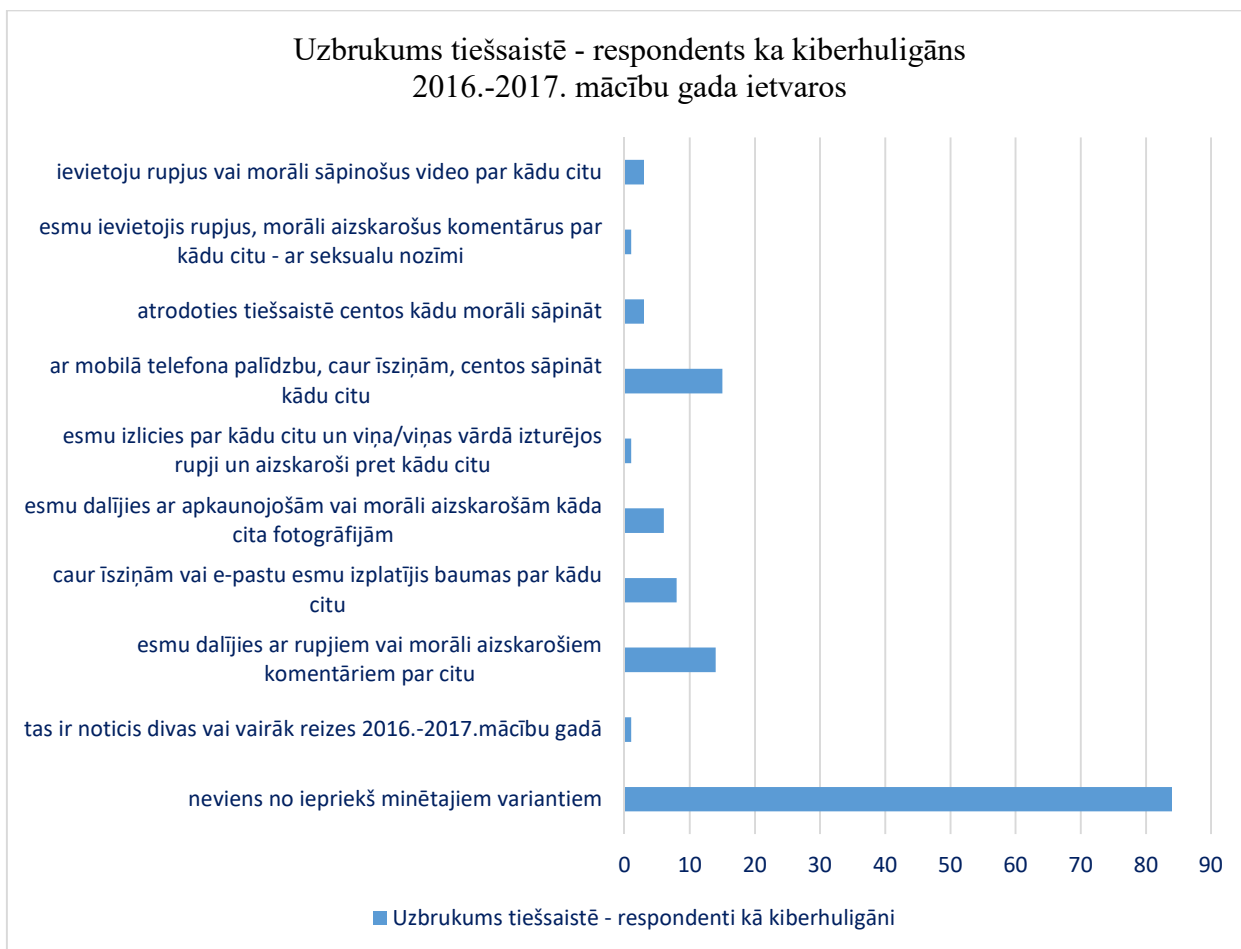
Arī autores veiktās aptaujas mērķis bija noskaidrot, aptuveno situāciju skolās, proti, apzināt bērnus un noskaidrot, cik bērni bija cietuši no kiberhuligānisma un to cik bijuši kiberhuligāni paši iepriekšējā mācību gada laikā (aptaujas lapas paraugu skatīt Pielikums_1). Aptaujā piedalījās 122 respondenti - 8-16 gadus veci bērni. Ņemot vērā mūsdienu tehnoloģijas iespējas un veidus, aptaujas iegūtie dati nepārsteidza, jo visi respondenti atzina, ka ikdienā izmanto viedtālruni, mobilās aplikācijas, īsziņu sūtīšanu, Instagram. Vismazāk tiek pielietota vēstuļu rakstīšana, Twitter, Webkamas.

Otrais galvenais jautājums bija par to, vai respondents pēdējā mācību gada laikā ir bijis kiberhuligāns. Lai arī skaits nav liels, tomēr aptauja uzrādīja, ka 8-12 skolēni bijuši huligāni tiešsaistē, konkrēti, ar telefona palīdzību, caur īsziņām ir centušies kādu sāpināt, vai caur īsziņām vai e-pastu ir izplatījuši nepatiesas baumas par kādu citu bērnu, vai ir dalījušies ar rupjiem un morāli aizskarošiem komentāriem. Skatīt Diagramma_3.

⁶⁰ Pudele I., Velika B., Grīnberga D., Latvijas skolēnu veselības paradumu pētījums – 2013./2014. mācību gada aptaujas rezultāti un tendences-, Rīga: Slimību profilakses un kontroles centrs, 2015, 8-47.lpp. Pieejams www.spkc.gov.lv

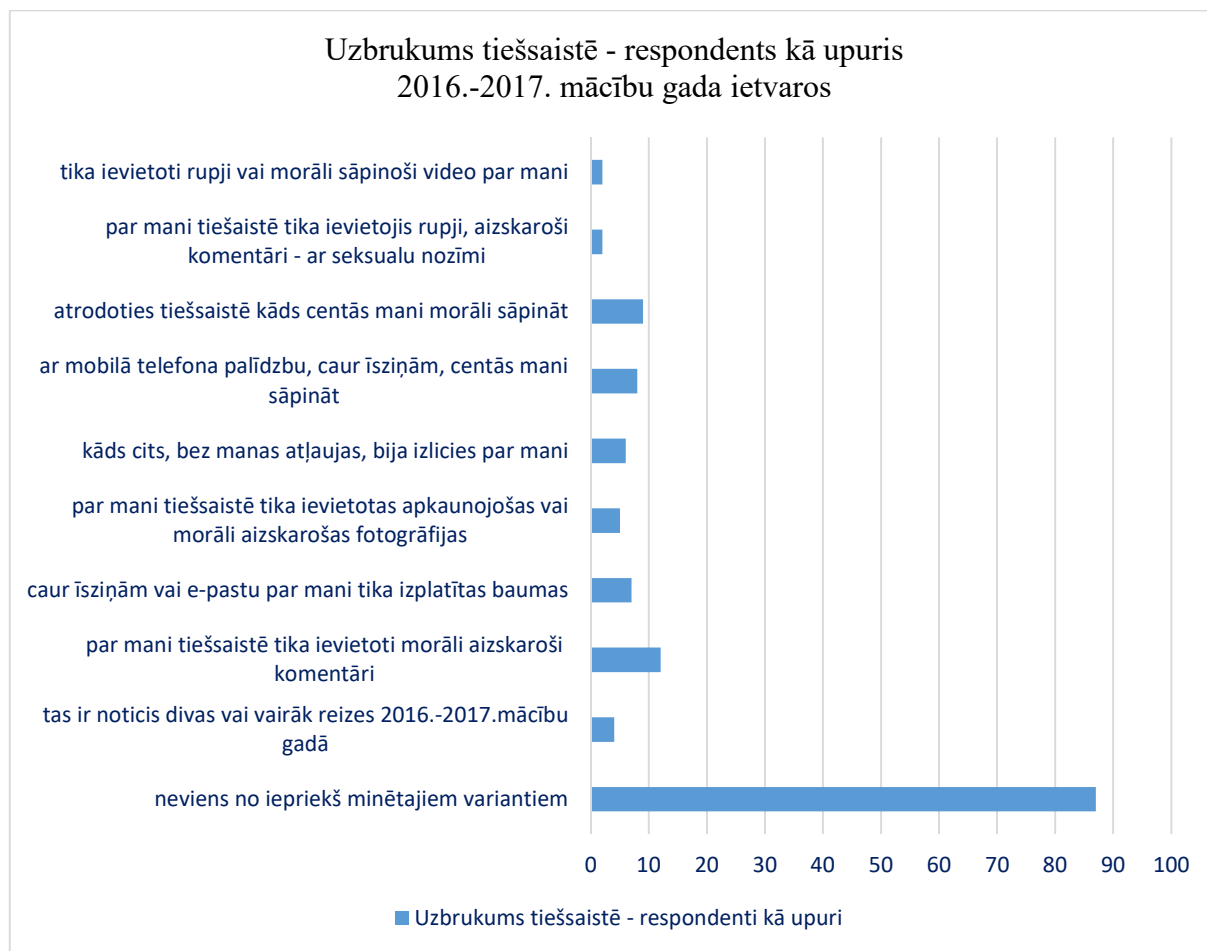
⁶¹ Ibid.

⁶² Ibid.

Uz papildjautājumu, vai upuri ir viņiem zināmi bērni, 1 atzina, ka nav zinājis upuri, pārējie 21 respondenti atklāja, ka upuris bija viņa klases biedrs, un 18 apgalvoja, ka tas bijis kāds skolas biedrs no citām klasēm.

Kā trešais galvenais jautājums bija par to, vai respondents iepriekšējā mācību gada laikā ir bijis upuris kiberhuligānam. 5-12 skolēni atzina, ka par viņu tiešsaistē tika ievietoti morāli sāpinoši komentāri, vai ar mobilā telefona palīdzību, caur īsziņām, kāds ir centies viņu sāpināt, vai caur īsziņām un e-pastu ir izplatītas nepatiesas baumas par viņu, vai arī pāri darītāji ir dalījušies ar rupjiem un morāli aizskarošiem komentāriem par viņu. Skatīt Diagramma_4.

Vēl Autore šajā apakšnodaļā grib pieminēt VP ZRP Jelgavas iecirkņa Kārtības policijas nodaļas vecākās inspektores J.Visockas teikto, ka “Jelgavas iecirknī mēneši tiek saņemti vidēji divi iesniegumi no kiberhuligānisma upuriem”.⁶³ Pārsvārā tie ir gadījumi, kad bērns vēršas pret bērnu vai audzēknis pret pedagogu.

Ņemot vērā autores minēto statistiku un autores aptaujas rezultātus, var secināt, ka kiberhuligānisma gadījumi ar katru gadu pieaug un tā var kļūt par nekontrolējamu problēmu visur pasaulē, arī Latvijā. Mūsdienās kiberhuligānisms skolēnu vidū ir aktuālāks kā tradicionālais huligānisms, tāpēc ir jāpievērš pienācīga uzmanība šīs parādības apkarošanai, gan nopietnāk pievēršoties sabiedrības informētības palielināšanai, gan tiesību normu papildināšanu nosakot konkrētu atbildību par kiberhuligānisku rīcību.

⁶³ MInteniece A., Jelgavas Vēstnesis, Par bērna pazemošanu internetā, 29.11.2018. Pieejams <http://news.lv>. [aplūkots 22.03.2019.]

4. ATBILDĪBA PAR KIBERHULIGĀNISMU LATVIJĀ

Visiem ir tiesības, pienākumi, brīvība un atbildība kā reālajā dzīvē, tā arī interneta tiešsaistē. Internets ir tikai viena no vidēm, kurā mēs uzturamies – tāpat kā mājas, skola, iela vai cita publiska telpa. Mūsu uzvedību nosaka tas, kā mēs šo vidi uztveram un ietekmējam. Tāpat kā reālajā dzīvē, arī internetā uz mums visiem attiecas noteikumi, pieklājības normas un likumi.

4.1. Latvijā esošie normatīvie akti, kuras varētu piemērot saistībā ar kiberhuligānismu

Likuma normas ar kurām visbiežāk varētu saskarties bērni un jaunieši var minēt šādas:

Saskaņā ar LAPK:

1. Par fizisku vai emocionālu vardarbību pret bērnu - izsaka brīdinājumu vai uzliek naudas sodu līdz 400 EUR.⁶⁴
2. Par nelikumīgām darbībām ar fiziskās personas datiem, ..., - izsaka brīdinājumu vai uzliek naudas sodu fiziskajām personām no 70 līdz 570 *euro*, ..., .⁶⁵ ;
3. Par nelikumīgām darbībām ar fiziskās personas sensitīvajiem personas datiem, ..., - izsaka brīdinājumu vai uzliek naudas sodu fiziskajām personām no 280 līdz 700 *euro*, ..., .⁶⁶
4. Par fiziskās personas datu bloķēšanas, kļūdaini vai nelikumīgi iegūtu datu izdzēšanas vai iznīcināšanas rīkojuma neizpildīšanu, kā arī par fiziskās personas datu apstrādes turpināšanu pēc tam, kad apstrādei noteikts pastāvīgs vai pagaidu aizliegums, - uzliek naudas sodu fiziskajām personām no 70 līdz 700 *euro*, amatpersonām — no 280 līdz 700 *euro*, ..., .⁶⁷

5. Saskaņā ar Latvijas KL:

1. Par draudiem izdarīt slepkavību vai nodarīt smagu miesas bojājumu, ja ir bijis pamats baidīties, ka šie draudi var tikt izpildīti, - soda ar īslaicīgu brīvības atņemšanu vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu.⁶⁸
2. Par diskrimināciju rasu, nacionālās, etniskās vai reliģiskās piederības dēļ vai par cita veida diskriminācijas aizlieguma pārkāpšanu, ja ar to radīts būtisks kaitējums, - soda ar brīvības

⁶⁴ Latvijas administratīvo pārkāpumu kodekss: LV likums. Pieņemts 07.12.1984. [15.03.2109.]

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Latvijas Republikas Krimināllikums: LV likums. Pieņemts 17.06.1998. [15.03.2019.]

atņemšanu uz laiku līdz vienam gadam vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu.⁶⁹

3. Par 149.¹ panta pirmajā daļā paredzēto noziedzīgo nodarījumu, ja to izdarījusi valsts amatpersona vai uzņēmuma (uzņēmēj sabiedrības) vai organizācijas atbildīgs darbinieks, vai personu grupa vai ja tas izdarīts, izmantojot automatizētu datu apstrādes sistēmu, - soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz trim gadiem vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu.⁷⁰
4. Par apzināti nepatiesu, otru personu apkaunojošu izdomājumu tīšu izplatīšanu iespiestā vai citādā veidā pavairotā sacerējumā, kā arī mutvārdos, ja tā izdarīta publiski (neslavas celšana), - soda ar piespiedu darbu vai ar naudas sodu.⁷¹
5. Par neslavas celšanu masu saziņas līdzeklī - soda ar īslaicīgu brīvības atņemšanu vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu.⁷²
6. Par sešpadsmit gadu vecumu nenasniegušas personas pamudināšanu iesaistīties seksuālās darbībās vai šādas personas pamudināšanu tikties ar mērķi izdarīt seksuālas darbības vai stāties dzimumattiecībās, izmantojot informācijas vai komunikācijas tehnoloģijas vai citu saziņas veidu, ja to izdarījusi pilngadīga persona, - soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz četriem gadiem vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu un ar probācijas uzraudzību uz laiku līdz pieciem gadiem.⁷³
7. Par 162.¹ panta pirmajā daļā paredzēto noziedzīgo nodarījumu, ja tas izdarīts ar mazgadīgo, - soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz pieciem gadiem vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu un ar probācijas uzraudzību uz laiku līdz pieciem gadiem.⁷⁴
8. Par patvaļīgu piekļūšanu automatizētas datu apstrādes sistēmas resursiem, ja tas saistīts ar sistēmas aizsardzības līdzekļu pārvarēšanu vai ja tas izdarīts bez attiecīgas atļaujas vai izmantojot citai personai piešķirtas tiesības un ja ar to radīts būtisks kaitējums, - soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz diviem gadiem vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu.⁷⁵

⁶⁹ Latvijas Republikas Krimināllikums: LV likums. Pieņemts 17.06.1998. [15.03.2019.]

⁷⁰ Ibid.

⁷¹ Ibid.

⁷² Ibid.

⁷³ Ibid.

⁷⁴ Ibid.

⁷⁵ Ibid.

Saskaņā ar Latvijas Civillikuma 1635.pantu⁷⁶:

- ✓ Katrs tiesību aizskārums, tas ir, katra pati par sevi neatļauta darbība, kuras rezultātā nodarīts kaitējums (arī morālais kaitējums), dod tiesību cietušajam prasīt apmierinājumu no aizskārēja, ciktāl viņu par šo darbību var vainot.
- ✓ Ar morālo kaitējumu jāsaprot fiziskas vai garīgas ciešanas, kas izraisītas ar neatļautas darbības rezultātā nodarītu cietušā nemantisko tiesību vai nemantisko labumu aizskārumu. Atlīdzības apmēru par morālo kaitējumu nosaka tiesa pēc sava ieskata, ņemot vērā morālā kaitējuma smagumu un sekas.
- ✓ Ja šā panta otrajā daļā minētā neatļautā darbība izpaudusies kā noziedzīgs nodarījums pret personas dzīvību, veselību, tikumību, dzimumneaizskaramību, brīvību, godu, cieņu vai pret ģimeni, vai nepilngadīgo, pieņemams, ka cietušajam šādas darbības rezultātā ir nodarīts morālais kaitējums. Citos gadījumos morālais kaitējums cietušajam jāpierāda.

4.2. Vai pašreizējais tiesību normu regulējums ir pietiekošs?

Mūsdienu elektroniskajā laikmetā saziņa galvenokārt notiek caur internetu, telefoniem un viedierīcēm. Palūkojoties apkārt gan sabiedriskās vietās, gan skolās ir skaidri redzams, ka interneta esamība ir būtiski ietekmējusi komunikācijas procesu starp cilvēkiem, proti, īpaši saistībā ar personisko (aci pret aci) komunikāciju. Nav neviena konkrēta noteikuma ar pienākumiem un tiesībām tiešsaistes kārtības nodrošināšanai, savukārt saistībā ar ārējo, ne tiešsaistes, pasaules kārtību Latvija tiesību normās ir tradicionālais huligānisms - tā definīcija ir ietverta vairākās tiesību normās un tā regulējums ir skaidrs.

Lai arī kopumā ārēji ir un var apgalvo, ka Latvijā ir tiesību normas, kuras var piemērot kiberhuligānisma gadījumā, jāņem vērā arī to, ka praksē neviena lieta par darbībām, kas saistītas ar tādām kiberhuligānisma formām, kā – kiberizsekošana, kiberpazemošana, atriebības porno u.c. nav izskatītas, tāpēc ir gūti spriest, vai nodarījumi ir vērtējami atbilstoši iepriekš minētajiem pantiem. Autore uzskata, ka ir saskatāmi mīnusi šādam tiesību normu regulējumam,

Pirmkārt, izvērtējot autores uzskaitītās tiesību normas (skat. 4.1. nodaļu), kiberhuligānisms vai tā definīcijas nav konkrēti minēta nevienā no Latvijas Republikas likumiem, tas nozīmē, ka kiberhuligānisms gadījumā personu nevar saukt pie atbildības. *De lege lata* princips nosaka, “ja persona izdara pārkāpumu, kura apraksts precīzi burts burtā nesakrīt ar likumā ietverto noziedzīgā

⁷⁶ Latvijas Republikas Civillikums: LV likums. Pieņemts 28.01.1937. [15.03.2019.]

nodarījuma abstraktu, persona ir atbrīvojama no atbildības”⁷⁷ Tāpat *Nulla poena* princips paredz, ka likumam, ar kuru noteikts sods, ir jābūt precīzi formulētam.⁷⁸ Krimināllikumā ir minēts tikai huligānisms, kam ir definīcija, pantu komentāri.

Otrkārt, autore grib vērst uzmanību uz problēmgrupas intensīvo interneta lietošanu ikdienā un iesaistīto pušu vecumu. Ar gadiem aizvien jaunākiem un jaunākiem bērniem ir tieša piekļuve internetam – no personīgajiem datoriem, mobilajiem telefoniem, viedierīcēm – gan mājās, gan skolas un citās publiskās vietās. Kā iepriekš autore norādīja savu aptaujas rezultātu apkopojumā (skat. 3.4.1. nodaļu) skolēni ik dienu lieto internetu un dara to jau pirmajās klasēs, proti, sākot ar 7 gadu vecumu. Autore grib pieminēt arī Kultūras ministrijas 2017.gada veiktā pētījuma rezultātus. Minētā pētījuma analīze liecina par intensīvu bērnu un pusaudžu interneta lietojumu, izmantojot viedtālrunus. Viedtālrunis pieder gandrīz vidiem respondentiem (92%) un internets tajā tiek lietots intensīvi – 88% aptaujāto pusaudžu vecumā no 13 līdz 16 gadiem un 66%⁷⁹ 9 līdz 12 gadus veci bērni minējuši, ka internetu viedtālrunos izmanto katru dienu. Savās mājās internetu viedtālrunī lieto gandrīz visi respondenti (93%), nedaudz mazāk draugu (79%) un radnieku mājās (76%), skolā vai citā mācību iestādē 78%, bibliotēkā 44%.⁸⁰ Gandrīz divas trešdaļas respondentu atzinuši, ka lieto internetu viedtālrunī atrodoties automašīnā un vairāk kā puse – sabiedriskajā transportā. Vairākums respondentu atzinuši, ka viedtālrunis ir visbiežāk izmantotā ierīce ziņu sūtīšanai dažādās saziņas platformās (77%), sociālo portālu apmeklēšanai (70%), lai klausītos (68%) un lejupielādētu (61%) mūziku, apstrādātu un izveidotu fotoattēlus internetā (60%), lai skatītos video internetā (56%)⁸¹. Aizvien biežāk no sabiedrības puses tiek dzirdēts tas, ka jaunākās klasēs bērni pazemo cits citu kā klases telpās, tā arī tiešsaistē. Tas nav pārsteigums, jo ir sācies tehnoloģijas laiks un tas tikai attīstās, bet attīstoties tehnoloģijai un tās pieejamībai, jāliek akcents arī uz tehnoloģijas lietošanas kultūru un savstarpējo cieņu tiešsaistē. Izvērtējot pašreizējo Latvijas tiesību normu regulējumu ir skaidri redzams, ka 14 gadu sliekšnis, kas noteikts normās, rada šķērsli arī jaunāku bērni atbildētu par savu rīcību, kā arī tiktu aizstāvētas upuru tiesībām uz viņu aizsardzību.

Treškārt, ir redzams, ka pastāv nepieciešamība pēc intensīvākiem nejuridiskiem pasākumiem, jo ir novērojams informācijas trūkums skolēnu vidū. Bērni un jaunieši nav saņēmuši

⁷⁷ Ķiniš U., Sērija Tiesību zinātņu bibliotēka, Kibernoziēgumi. Rīga: Biznesa Augstskolas Turība izdevums, 2007, 21-22.lpp.

⁷⁸ *Ibid.*

⁷⁹ Kultūras ministrija, Pētījums par 9 līdz 16 gadus vecu bērnu un pusaudžu mēdijpratību Latvijā, 2017, Pieejams https://www.km.gov.lv/uploads/ckeditor/files/mediju_politika/medijprat%C4%ABba/petijums/2018/Bernu%20un%20pusaudzu%20medijpratibas%20petijuma%20rezultati.pdf. [aplūkots 10.05.2019.]

⁸⁰ *Ibid.*

⁸¹ *Ibid.*

pietiekami daudz informācijas par jaunajām tehnoloģijām, to lietošanas kultūru, un savu datu aizsardzību, tāpēc mēģina to apgūt pašu spēkiem, kā par to liecina Kultūras ministrijas veiktā pētījuma apkopojums. Respondentiem tika uzdots jautājums pat to, vai viņi prot salīdzināt dažādas interneta vietnes un mājaslapas, lai saprastu vai informācija tajā ir patiesa. Tikai puse no bērniem vecumā no 9 līdz 12 gadiem 50% atzina, ka viņi to prot, savukārt 24% no šīs vecuma grupas respondentiem tika norādījuši, ka nezin, un vēl 23% atzina, ka neprot.⁸² Pusaudžu sniegtās atbildes uz šo jautājumu atšķiras - 80%⁸³ no visiem respondentiem atzīmējuši, ka viņi prot salīdzināt dažādas interneta vietnes nosakot, kad informācija ir patiesa un kad nē. Autore uzskata, ka bērni, kas uz šo jautājumu atbildēja ar “neprot”, ir potenciāli upuri interneta viltībām, un savas nezināšanas pēc var apdraudēt savus datus un sevi. Lielākā daļa no intervētajiem atzina, ka pamatā gan tehnoloģiju lietošanu, gan dažādas internetā nepieciešamās iemaņas apguvušas pašmācības ceļā. Nepieciešamo informāciju pamatā meklē internetā, tajā skaitā, izmantojot dažādas pamācības, kas pieejamas YouTube.⁸⁴

Vispasaules komunikācijas procesā dominē datorizētā komunikācija. Personu saziņa ir datoru un telefonu tīklu primārais pielietojums, radot sociālo telpu, kurā cilvēki savstarpēji sazinās. Tas būtiski maina sazināšanās komunikācijas veidu, proti, kā pieaugušie, tā arī bērni arvien biežāk komunicē caur internetu viedierīcēs, kas liek domāt par pienācīgākas savstarpējās kultūras izveidi, kā arī datu drošības palielināšanai.

Autore vēlreiz grib uzsvērt kiberhuligānisma nopietnību un negatīvo ietekmi uz bērna labsajūtu un viņa tiesību pārkāpumu, kas pilnīgi noteikti dod pamatu veikt visus vajadzīgos pasākumus, lai novērstu pārkāpumus internetā un aizsargātu bērnus no dažādiem iebiedēšanas un pazemošanas veidiem.

Esošās tiesību normas un citi veiktie pasākumi pilnvērtīgi neaizsargā bērnus no kiberhuligānisma, kā arī nesniedz pietiekošu informāciju savu tiesību un datu aizsardzībai.

Nākošajā nodaļā autore vēlās sniegt priekšlikumus kiberhuligānisma apkarošanai izmantojot kā nejuridiskus, tā arī ieviešot jaunas juridiskas tiesību normas.

⁸² Kultūras ministrija, Pētījums par 9 līdz 16 gadus vecu bērnu un pusaudžu mēdijpratību Latvijā, 2017, Pieejams https://www.km.gov.lv/uploads/ckeditor/files/mediju_politika/medijprat%C4%ABba/petijums/2018/Bernu%20un%20pusaudzu%20medijpratibas%20petijuma%20rezultati.pdf. [aplūkots 10.05.2019.]

⁸³ Ibid.

⁸⁴ Ibid.

4.3. Priekšlikumi kiberhuligānisma apkarošanai

4.3.1. Nejuridiski pasākumi

4.3.1.1. Informētības palielināšana

Runājot par kiberhuligānismu, informācijas sniegšana nekas nevar būt par daudz, kā var secināt pēc iepriekšējā nodaļa izrunātā. Bērni, lielākoties, jaunākajās klasēs sāk tikai saprast, kas ir slikts un, kas labs, tāpēc ir ļoti svarīga komunikācija un informācijas aprīte šajā jomā. Bērns lielu daļu laika pavada arī skolā, un ņemot vērā bērnu lieto skaitu un rakstura dažādību, dažādās konflikta situācijas notiek tieši tur. Kultūras ministrijas kvantitatīvā pētījuma rezultāti liecina, ka salīdzinot ar veciem, skolotājiem ir svarīgāka loma gados vecākās (13 līdz 16 gadi) respondentu grupas interneta lietošanā, sniedzot dažādus padomus un ieteikumus drošai un prasmīgai interneta lietošanai. Gados jaunākie (9 līdz 12 gadi) respondentu saņēmumi salīdzinoši lielāku šāda vieda atbalstu no vecākiem. Kopumā 54% respondentu atzīst, ka ir saņēmumi ieteikumus no skolotājiem par to, ka kādā veidā droši lietot internetu (49% bērnu no 9 līdz 12 gadiem, 58% pusaudžu no 13 līdz 16 gadiem).⁸⁵ Tāpēc svarīgi ir tas, cik noderīgu un izskaidrojošu informāciju bērni saņem no pedagoga puses. Tikai trešā daļa respondentu (34%) apgalvoja, ka kāds no skolotājiem pārrunājis ar bērnu, ko darīt, ja tiek traucēts internetā. Arī uz jautājumu “Vai kāds no skolotājiem ir runājis ar Tevi par to, ko Tu dari internetā?”, “jā” atzīmējuši tikai 27%.⁸⁶

Pamatojoties uz šiem aptaujas rezultātiem autore rosina par komunikāciju internetā runāt vairāk, kā arī iesaistīt speciālistus, kas izglītotu gan skolotājus, gan bērnus. Lai nodrošinātu konkrētās informācijas saistībā ar kiberhuligānismu pārdomāšanu un cenšanos vairāk izprast šo parādību, šo informāciju vajadzētu ietvert mācību materiālā mācību pārbaudījumos gada beigās.

Nevar nepieminēt vienu šķietami būtisku apgalvojumu šajā sakarā. Aizvien biežāk sociālajos medijos tiek runāts par visu paaudžu atšķirībām, par ko ir izstrādāta īpaša teorija par X, Y, Z un Alfa paaudzi. Paaudžu teoriju radīja vēsturnieki Viljams Strauss un Neils Hovs, kad 1991. gadā publicēja grāmatu “Paaudzes”, kurā analizē ASV paaudžu īpatnības jau kopš 16. gadsimta.⁸⁷ Pēc šo

⁸⁵ Kultūras ministrija, Pētījums par 9 līdz 16 gadus vecu bērnu un pusaudžu mēdijpratību Latvijā, 2017, Pieejams https://www.km.gov.lv/uploads/ckeditor/files/mediju_politika/medijprat%C4%ABba/petijums/2018/Bernu%20un%20pusaudzu%20medijpratibas%20petijuma%20rezultati.pdf. [aplūkots 10.05.2019.]

⁸⁶ Ibid.

⁸⁷ X, Y, Z paaudžu īpatnības – kā tās ietekmē attiecības ar sociālajiem medijiem?, 16.11.2018. Pieejams <https://lvportals.lv/viedokli/299610-jaunajai-paaudzei-ir-vienaldziga-sociala-hierarhija-2018>. [aplūkots 15.05.2019.]

autoru teorija, sabiedrības sociālās kultūras tendences vēsturiski ir attīstījušās noteiktu ciklu ietvaros, kuri iesākas un noslēdzas ar krīzi, kas iezīmē pārmaiņas. Viens cikls parasti aptver četras paaudzes. Autores darbā galvenokārt tiek runāt par tā dēvēto Z paaudzi, kas dzimuši sākot ar 2000.gadu līdz šim brīdim. Šo paaudzi dēvē arī par *online* paaudzi, kura augusi un atrodas nepārtrauktā pieslēgumā – 24 stundas diennaktī 7 dienas nedēļā.⁸⁸ Apgalvo, ka Z paaudzes bērnu sociālā dzīve notiek tiešsaistē un viņi jūtas ērti sociālo mediju tiešsaistes vidē. Viņi nosūta un saņem ziņas, patīk vērot video. Z paaudze lasīs tiešsaistē, bet dod priekšroku vienkārši skatīties, un viņi atstās video ziņojumus, nevis sūtīs e-pastus vai tekstu.⁸⁹ Viņiem mācības nenotiek bibliotēkās un kafejnīcās, bet izmantojot tiešsaistes resursus un tērzētavas. Digitālā tehnoloģija jau ir mācību infrastruktūra, un tai ir jāklūst par mācību klases infrastruktūru.⁹⁰ Tāpēc informāciju skolēnu izglītošanai par kiberhuligānismu ieteicams publicēt digitāli, arī mācību slaidos piemērotākais būtu izmantot video materiālus, kopumā dodot priekšroku vizuālajai pasaulei, proti, informāciju vizualizēt.

4.3.1.2. *Speciālas izglītības programmas*

Autoresprāt lielākā daļa kiberhuligānu upuru pilnībā nezina savas tiesības, un nezināšana ir kavēklis palīdzības un atbalsta saņemšanai. Kā norāda Latvijas Zvērinātu advokātu padomes priekšsēdētājs un zvērināts advokāts J. Rozenbergs, “Latvijas likumdevējs ir paredzējis noziedzīgā nodarījumā cietušajam iespēja pretendēt uz valsts atbalstu brīdī, kad ir noteikts cietušā statuss. Tomēr pieredze rāda, ka nereti pati persona neapzinās, ka varētu tikt atzīta par cietušo ne vien fizisku pāri darījumu un nopietnu noziegumu rezultātā, bet arī citās dzīves situācijās. Vardarbība internetā, satiksmes negadījumi, mantiski zaudējumi, pazemošana, autortiesību pārkāpumi – visos šajos gadījumos otrā puse ir kāds cietušais”⁹¹ Tāpat var minēt arī bezmaksas informatīvā atbalsta tālruni 116006 “Palīdzības dienesta nozieguma upuriem” secināto, proti, ka visās konsultācijās

⁸⁸ X, Y, Z paaudžu īpatnības – kā tās ietekmē attiecības ar sociālajiem medijiem?, 16.11.2018. Pieejams <https://lvportals.lv/viedokli/299610-jaunajai-paaudzei-ir-vienaldziga-sociala-hierarhija-2018>. [aplūkots 15.05.2019]

⁸⁹ Preville P., How to teach generation Z in classroom, on 16 October 2018. Pieejams <https://tophat.com/blog/generation-z-teach-classroom/>. [aplūkots 10.05.2019.]

⁹⁰ Ibid.

⁹¹ Arāja M., Latvijas Zvērinātu advokātu konsultante, Jurista Vārds, Cietušā tiesības jāskaidro plašāk, 13.03.2018. Pieejams <https://juristavards.lv/zinas/272395-latvijas-zverinatu-advokatu-kolegija-cietusa-tiesibas-sabiedriba-skaidrojamas-plasak/>. [aplūkots 15.05.2019]

tiek novērota sabiedrības nepietiekamā izpratne par situācijām kurās var vērsties pēc cetušā atbalsta pakalpojumiem.⁹²

Protams ikvienam bērnam ir neatņemamas tiesības uz attīstību. Bērns nevar pilnvērtīgi attīstīties ne tad, ja viņš ir upuris, ne arī tad, ja viņš ir varmāka. Tas nozīmē, ka palīdzība ir vajadzīga abiem. Arī agresīvais bērns ir tikai bērns, kura tiesības uz attīstību acīmredzot nav nodrošinātas. Katrs kiberhuligānisma gadījums jāvērtē un jāmeklē vardarbīgās rīcības cēloņi un veids. Kādreiz vislabākais veids atrisināt problēmu ir pašam to apzināties un izprast. Tāpēc ir nepieciešams izveidot izglītības programmas ar mērķi novērst kiberhuligānismu, aktīvi informējot bērnus par interneta apdraudējumiem, mudinot upurus ziņot par kiberuzbrukumu gadījumiem un palīdzēt vainīgajiem izprast viņu rīcības ietekmi. Šādas programmas ir vietas Igaunijā, Vācijā, Grieķijā, Itālijā, Nīderlandē, Rumānijā, Zviedrijā.⁹³ Šo programmu ietvaros skolās organizēti izglītojoši pasākumi, lai vecinātu bērnu iecietību un informētu viņus par kiberhuligānisma negatīvo ietekmi.

Autore uzskata, ka šādu programmu ietvaros ir jāizstrādā ceļvedis par drošāku interneta lietošanu un dažādas bezmaksas praktiskas rokasgrāmatas vai bukletus par juridisko palīdzību upuru tiesību aizsardzībai. Lai programmas mērķis pienācīgi tiktu īstenots ir jāiesaista visa skola, radot pozitīvu atmosfēru un uzlabotu skolēnu sociālo drošību un labklājību. Tāpat aktīvi jāiesaista skolas darbinieki, bērni un viņu vecāki. Katrai grupai vadot nodarbības par tādiem tematiem kā vienaudžu spiediens, komunikācija, cieņa un apzināšana, atrisināšanas un novēršanas metodēm. Lai novērtētu programmās sasniegto, ir nepieciešams veikt regulāru izpēti, piemēram, pēc pāris mēnešiem skolēnu vidū veicot aptauju, lai noskaidrotu, vai programmas rezultātā ir samazinājies kiberhuligānu uzbrukums. Kā laba prakse būtu skolu sadarbība, kur, piemēram, komandas no dažādām skolām sanāk kopā, lai apmainītos ar pieredzi un lai palīdzētu uzlabot izveidoto programmu. Šāda veida programmas ir Nīderlandes skolās, kurās izveidota KiVa programma, kuras efektivitāti apstiprina skolu apgalvojums, ka kiberhuligānisms samazinās.⁹⁴

Citu priekšlikumu var ņemt no “My Child Online” Nīderlandē, kas vērstas uz vecāku atbalstīšanu izglītībā par drošu interneta lietošanu. Igaunijā, Itālijā, Polijā un Rumānijā tiešsaistē

⁹² Arāja M., Latvijas Zvērinātu advokātu konsultante, Jurista Vārds, Cietušā tiesības jāskaidro plašāk, 13.03.2018. Pieejams <https://juristavards.lv/zinas/272395-latvijas-zverinatu-advokatu-kolegija-cietusa-tiesibas-sabiedriba-skaidrojamas-plasak/>. [aplūkots 15.05.2019]

⁹³ European Parliament. July 2016 directorate general for internal policies, Cyberbullying among young people. Pieejams [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571367/IPOL_STU\(2016\)571367_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571367/IPOL_STU(2016)571367_EN.pdf) [aplūkots 02.02.2019.]

⁹⁴ Ibid.

tiek piedāvāti arī e-apmācības kursi, kas saistīti ar bērniem un viņu vecākiem, aprūpētājiem, skolotājiem un pedagogiem. Itālijā projekts “Sicuri nella Rete”, mērķis ir apmācīt bērnus, skolotājus un vecākus par atbildīgu interneta un sociālo mediju izmantošanu.⁹⁵

Papildus šīm programmām ir neiztrūkstoša izglītības materiālu izveide izdales materiālu formā, proti, skolās izdalīt bukletus, grāmatzīmes, plakātus ziņojuma dēļiem. Šo materiālu mērķis ir iepazīstināt lasītājus ar dažādiem kiberhuligānisma aspektiem, lai iepazīstinātu ar iespējamām sekām, kādas var rasties tiešsaistē upuriem un vainīgajiem, kā arī mudināt apkārtējos cilvēkus reaģēt uz kiberhuligānisma gadījumiem. Jāpadomā jo īpaši par tādiem tiešsaistes materiāliem, kā piemēram, video un e-mācību aktivitātes, kursiem un spēlēm. Informācija tiešsaistē aptvers lielāku sabiedrības daudzumu. Piemēram Grieķijā studentu grupa izstrādāja interaktīvu mācību līdzekli pret iebiedēšanu. Tas sastāv no diviem video, no kuriem viens ir par tradicionālo iebiedēšanu un otrs par kiberhuligānismu, kas tiek parādīti gan no cietušā, gan vainīgā puses, gan no trešās personas skata punkta.⁹⁶ Mērķis ir palielināt izpratni par šo problēmu un sniegt praktiskus risinājumus. Autores minētajā Kultūras ministrijas veiktā aptauja apliecina, ka respondenti - bērni, kuriem tika uzdots atvērtais jautājums par to, kāds pēc viņu domām ir labākais veids, kā viņi varētu iemācīties jaunas, noderīgas lietas par drošību internetā, piektā daļa (20%) atbildēja, ka labākais veids, kā apgūt, ir mācībās izmantojot video, galvenokārt tika minēta YouTube. Otrā biežāk minētā atbilde (17%) bija - mācību apgūšana internetā.⁹⁷ Vēl var pieminēt Grieķijas, Polijas un Apvienotās Karalistes pieredzi, kur bērnu izglītošana un izpratnes veicināšana notiek ar izveidotu dokumentālo filmu un teātra veidā, caur tiem izskaidrojot, kā notiek kiberhuligānisma gadījumi, tā sekas un to, ko var darīt, lai izvairītos no tā.⁹⁸ Īsa izglītojoša filma “Kur ir Mimi?”, kas parāda dažādus kiberhuligānisma aspektus no upuru, apkārtējo personu un vainīgo viedokļa. Filmu skatīja tiešsaistē un to lejupielādēja liels skaits lietotāju (20000 skatījumu tiešsaistē un 2700 lejupielādes)⁹⁹, ko var uzskatīt par norādi uz panākumiem.

⁹⁵ European Parliament. July 2016 directorate general for internal policies, Cyberbullying among young people. Pieejams [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571367/IPOL_STU\(2016\)571367_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571367/IPOL_STU(2016)571367_EN.pdf) [aplūkots 02.02.2019.]

⁹⁶ Directorate –general for internal policies, Citizens rights and constitutional affairs, on 2016. Pieejams [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571367/IPOL_STU\(2016\)571367_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571367/IPOL_STU(2016)571367_EN.pdf) [aplūkots 02.02.2019.]

⁹⁷ Kultūras ministrija, Pētījums par 9 līdz 16 gadus vecu bērnu un pusaudžu medijpratību Latvijā, 2017, Pieejams https://www.km.gov.lv/uploads/ckeditor/files/mediju_politika/medijprat%C4%ABba/petijums/2018/Bernu%20un%20pusaudzu%20medijpratibas%20petijuma%20rezultati.pdf. [aplūkots 10.05.2019.]

⁹⁸ Directorate –general for internal policies, Citizens rights and constitutional affairs, on 2016. Pieejams [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571367/IPOL_STU\(2016\)571367_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571367/IPOL_STU(2016)571367_EN.pdf) [aplūkots 02.02.2019.]

⁹⁹ Ibid.

4.3.1.3. Skolu politika

Kā jau iepriekš Autore minēja, aizvien jaunākiem un jaunākiem skolēniem mūsdienās ir tieša piekļuve internetam no personālajiem datoriem un mobilajām ierīcēm, viedierīcēm ne tikai mājās un publiskajās vietās, bet arī skolās. Rezultātā arī skolā skolotāji saskaras ar jauniem izaicinājumiem. Pēdējos gados pasaulē izstrādā un īsteno dažādu skolu politiku, lai novērstu un samazinātu kibernoziegumu problēmu skolas vidē. Latvijā, papildus tradicionālajai iebiedēšanai (huligānismam) ir vairāk jāuzsver tas, ka elektronisko līdzekļu izmantošana, lai aizskartu, sāpinātu, uzmāktos un iebiedētu ir nepieņemama rīcība un par to jāparedz atbildība skolas vidē. Joprojām pastāv daudzas kolas politikas un prakses nepilnības šajā jomā.

Latvijas likumdošanā noteikts, ka izglītības iestādes vadītāja atbild par izglītības iestādes darbību un tās rezultātiem par šā likuma un citu izglītības iestādes darbību reglamentējošo normatīvo aktu ievērošanu.¹⁰⁰ Tātad arī par bērnu drošību skolā atbild izglītības iestādes vadītājs. Šis likums paredz, ka izglītojamam ir tiesības un dzīvībai un veselībai drošiem apstākļiem izglītības iestādē u tās organizētajos pasākumos,¹⁰¹ savukārt Ministru kabinets nosaka kārtību, kādā nodrošināma izglītojamo drošība izglītības iestādēs un to organizētajos pasākumos.¹⁰²

Ņemot vērā to, ka skolās kārtības uzturēšana nodrošināma ar iekšējās kārtības noteikumiem, kuri atbilst likuma prasībām un neaizskar bērnu cieņu¹⁰³ skolas vadībai ir pienākums nodrošināt pilnvērtīgu aizsardzību. MK noteikumi paredz, ka izglītības iestādes vadītājs:

- ✓ organizē izglītojamo drošības pasākumus izglītības iestādē un tās rīkotajos pasākumos, arī gadījumos, ja izglītojamais apdraud savu vai citu personu drošību, veselību vai dzīvību;¹⁰⁴
- ✓ plānots un organizē izglītojošus pasākumus par izglītojamo drošību, tai skaitā vardarbības un ievainojumu profilakses jautājumos;¹⁰⁵
- ✓ nodrošina izglītojamam, kurš apdraud savu vai citu personu drošību, veselību vai dzīvību, mācības citā telpā sociālā pedagoga, izglītības psihologa vai cita pedagoga klātbūtnē.¹⁰⁶

¹⁰⁰ Latvijas Republikas izglītības likums: LV likums. Pieņemts 29.10.1998. [28.04.2019.]

¹⁰¹ Ibid.

¹⁰² Ibid.

¹⁰³ Latvijas Republikas Bērnu tiesību aizsardzības likums: LV likums. Pieņemts 19.06.1998. [28.04.2019.]

¹⁰⁴ Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr 1338 Kārtība, kādā nodrošināma izglītojamo drošība izglītības iestādēs un to organizētajos pasākumos. LV MK noteikums. Pieņemts 24.11.2009. [28.04.2019.]

¹⁰⁵ Ibid.

¹⁰⁶ Ibid.

Ir svarīgi uzsvērt, ka izglītības iestādes iekšējās kārtības noteikumiem jāparedz:

- ✓ izglītojamo uzvedības noteikumi izglītības iestādē, tās teritorijā un izglītības iestādes organizētajos pasākumos un atbildība par iekšējās kārtības noteikumu neievērošanu;
- ✓ izglītojamā rīcība, ja izglītojamais kādas personas darbībā saskata draudus savai vai citu personu drošībai;
- ✓ vadītāja un pedagogu rīcība, ja tiek konstatēta fiziska vai emocionāla vardarbība pret izglītojamo.¹⁰⁷

Ja skolēniem netiek nodrošinātas tiesības uz dzīvībai un veselībai drošiem apstākļiem izglītības iestādē un tās organizētajos pasākumos, saskaņā ar LAPK¹⁰⁸ iestādes vadītājs saucams pie administratīvās atbildības, arī par izvairīšanos pildīt normatīvajos aktos noteikto, izglītības iestādes vai izglītības institūcijas vadītāja pienākumus draud sods.

IKVD visbiežāk sūdzības saņemtas par skolēnu drošību un izglītības iestādes vadītāja darbību. Sūdzības saņemtas gan par nepilnībām izglītības iestādes iekšējās kārtības noteikumos, gan par skolēnu konfliktu gūtās fiziskām un emocionālām traumām. IKVD konstatēja, ka, lai gan gandrīz visās izglītības iestādēs izstrādāti iekšējās kārtības un drošības noteikumi, daudzviet izglītojamie nebija informēti par to, ko darīt, ja kāds apdraud viņu drošību. Tāpat nav bijusi noteikta direktora rīcība gadījumos, kad izglītības iestāde konstatē fizisku vai emocionālu vardarbību.¹⁰⁹ Šie fakti liecina par to, ka skolās ir jāpārdomā un jāpilnveido iekšējās kārtības noteikumi, ietverot noteikumus par kiberhuligānismu. Skolas vadībai jāprasa pedagogiem reaģēt uz katru pārkāpumu, kas tiek pamanīts, pat uz maznozīmīgu, ja kāds bērns, kurš ir bijis kiberhuligāna upuris ir sūdzējies. Metodes varētu būt – mutisks aizrādījums, atvairošanās upurim, brīdinājums, rājiens, pieprasījums veikt rakstiska paskaidrojumu par savu rīcību, piezīme dienasgrāmatā, vecāku aicināšana uz skolu, un tam līdzīgas metodes. Ja nelīdz neviena no iepriekš minētajām metodēm, var nolemt, ka pie nākamā pārkāpuma pieaicina policiju, vai runā par izslēgšanu no izglītības iestādes.

Autore rekomendē skolas iekšējās kārtības noteikumos ietvert noteikumus un atbildību par kiberhuligānismu un to arī konsekventi īstenot.

¹⁰⁷ Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr 1338 Kārtība, kādā nodrošināma izglītojamo drošība izglītības iestādēs un to organizētajos pasākumos. LV MK noteikums. Pieņemts 24.11.2009. [28.04.2019.]

¹⁰⁸ Latvijas administratīvo pārkāpumu kodekss: LV likums. Pieņemts 07.12.1984. [15.03.2109.]

¹⁰⁹ Kuzina A., Uztraucas par skolēnu drošību, 27.05.2015. Pieejams <http://www.la.lv/uztraucas-par-skolenu-drosibu>. [aplūkots 10.05.2019.]

4.3.2. Juridiski pasākumi - tiesību normu priekšlikumi

4.3.2.1. Administratīvā atbildība - Sīkais huligānisms

Administratīvās atbildības jēdziens raksturots ar šādiem vārdiem – “Mūsu valstī noteikti daudzi un dažādi saistoši uzvedības noteikumi. [...]Šādu noteikumu pārkāpšana var radīt kriminālo atbildību, ja tā paredzēta kriminālajā likumdošanā. Taču vairākumā gadījumu, nodarītais kaitējums nav tik liels, lai sauktu pie kriminālatbildības. Tad arī iestājas administratīvā atbildība, kura ir mazāk bargā nekā kriminālā, neizsauc sodāmību”¹¹⁰ Savukārt arī cita zinātnieku paaudze administratīvo atbildību raksturo līdzīgi, proti, “Administratīvā atbildība ir viens no juridiskās atbildības veidiem, kas privātpersonai rada tiesiskās sekas administratīvā soda veidā par prettiesisku rīcību, kuras kaitīguma pakāpe nav tik liela, lai piemērotu kriminālatbildību”.¹¹¹

Kā vienu no juridiska rakstura pasākumiem Autor vēlas ierosināt kiberhuligānisma gadījumā noteikt administratīvo sodu, konkrēti, administratīvo pārkāpumu par sīko huligānismu. Kā jau iepriekš Autore minēja, saskaņā ar Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksu, Sīkais huligānisms ir “sabiedriskā miera traucēšana, kas izpaužas kā necieņa pret sabiedrību vai bezkaunīga rīcība, ignorējot vispārpieņemtās uzvedības normas un traucējot cilvēku mieru, iestāžu, uzņēmumu vai organizāciju darbu, par ko uzliek naudas sodu no septiņdesmit līdz piecsimt euro.”¹¹² Autore šajā gadījumā vairāk norāda uz kiberhuligānisma veidiem, kā piemēram, aizvainojošu ziņu un komentāru sūtīšanu un publicēšanu. Latvijas republikas AT Senāta Administratīvo lietu departaments savā tēzē norāda, ka “sīkais huligānisms, citstarp, ir arī lamāšanās necenzētiem vārdiem sabiedriskā vietā.”¹¹³ Ņemot vērā šo tēzi, var savilkt paralēle arī ar kiberhuligānu darbībām, kad tiek lietoti necenzēti vārdi īsziņas vai komentāru veidā. Šīs pašas lietas ietvaros ir izteikts vēl viena tēze, proti, “tiesai, izvērtējot, vai persona ir izdarījusi administratīvo pārkāpumu – sīko huligānismu, lamājoties necenzētiem vārdiem, ir jākonstatē, kādus tieši vārdus iespējamais pārkāpējs lietojis un, vai tie atzīstami par necenzētiem vārdiem.”¹¹⁴ Kiberhuligānisma gadījumā pierādījums par šādu vārdu lietojumu būtu neapstrīdams, jo šajā

¹¹⁰ Bišers I., Pāže A. Administratīvā atbildība. Rīga; Avots, 1998, 10.lpp.

¹¹¹ Briede J., Kovaļevska A., Danovskis E., Administratīvās tiesības. Rīga: tiesu nama aģentūra, 2016, 204.lpp.)

¹¹² Latvijas Republikas Administratīvo pārkāpumu kodekss: LR likums. [Pieņemts 17.12.1984]

¹¹³ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 09.03.2007.spriedums Lietā Nr.PI20025906 (SKA-61/2007), tēze Nr.3. Pieejams <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/administrativo-lietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/administrativo-parkapumu-lietas>. [aplūkots 16.05.2019.]

¹¹⁴ Ibid.

situācijā ir acīmredzams sarakstes saturs un lietotie vārdi. Arī sīkā huligānisma subjektīvo pusi – tiešs nodoms attiecībā uz darbību – ir skaidri redzams, jo vārdi ir uzrakstīti un nosūtīti, kas neapšaubāmi liecina par tiešu nodomu. Tas, vai šie vārdi traucē sabiedrisko mieru un kārtību konstatēt nav nepieciešams, kā to noteica AT Senāta Administratīvo lietu departaments savā 25.04.2007. spriedumā.¹¹⁵

Autore rekomendē apdomāt atbildības par sīko huligānismu izvērtēšanu arī kiberhuligānisma gadījumā. Robežas – kur piemērojams sīkais huligānisms, kur administratīvā atbildība, piemērot tādās pašas kā gadījumos, kad ļaundaris neizmanto tehniskos līdzekļus.

4.3.2.2. *Audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu noteikšana*

Tā kā skolā bērni ir nepilngadīgi, izšķiroša nozīme ir izvēlētajām metodēm darbam ar likumpārkāpēju. Ir svarīgi, lai izvēlētais soda veids veiktu audzinoša rakstura funkcijas. Kā efektīvs līdzeklis nepilngadīgo noziedzības mazināšanai tika rasts vidusceļš – uzvedības ierobežojumi un sabiedriskais darbs. Ar 2005.gada 1.janvāri, spēkā stājās pieņemtais likums “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem”¹¹⁶, tas kļuvis par būtisku instrumentu, veicot audzinošu darbu ar nepilngadīgajiem likumpārkāpējiem.

Audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu nosaka likums “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem”,¹¹⁷ LAPK,¹¹⁸ Administratīvā procesa likums.¹¹⁹

Šāda veida piespiedu līdzekļu piemērošana bērniem nekādā gadījumā nav uzskatāms par sodu, drīzāk gan sniedz iespēju saukt pie atbildības, tā savlaicīgi reaģējot uz bērnu prettiesisku uzvedību un samazinot iespēju, ka bērns izdarīs atkārotus likumpārkāpumus,” skaidro Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas tiesnese Ingūna Amoliņa. Piespiedu līdzekļi nerada tādas sekas, kādas radītu krimināla vai administratīva sodāmība.¹²⁰

¹¹⁵ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 25.04.2007. spriedums Lietā Nr.SKA-157/2007. Pieejams <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/administrativo-lietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/administrativo-parkapumu-lietas>. [aplūkots 10.05.2019.]

¹¹⁶ Likums Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem: LV likums. Pieņemts 31.02.2002. [03.03.2019.]

¹¹⁷ Ibid.

¹¹⁸ Latvijas administratīvo pārkāpumu kodekss: LV likums. Pieņemts 07.12.1984. [15.03.2109.]

¹¹⁹ Administratīvā procesa likums: LV likums. Pieņemts 25.10.2001. [06.03.2019]

¹²⁰ Amoliņa I., Audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi bērniem- iespēja, nevis sods, 26.11.2018. Pieejams <https://lvportals.lv/tiesas/300363-audzinoso-rakstura-piespiedu-lidzekli-berniem-iespeja-nevis-sods-2018>. [03.05.2019.]

Kā šo piespiedu līdzekļu priekšrocību var minēt to ka ir iespējams saukt pie atbildības arī tos bērnus, kas nav sasnieguši kriminālatbildības vai administratīvās atbildības vecumu, proti 14 gadu.¹²¹ Šo likumu var piemērot bērniem, kas sasnieguši 11 gadu vecumu,¹²² tā jau laicīgi reaģējot uz bērnu devianto uzvedību un samazinot iespēju, ka bērns izdarīs atkārotus pārkāpumus. Jāuzsver, ka ar šo likumu ir iespējams piemērot dažādus ierobežojumus, tai pašā laikā neradot bērnam tādas negatīvas sekas, kādas radītu krimināla vai administratīva sodāmība. Daudzus no audzinoša rakstura piespiedu līdzekļiem var piemērot uz vietas pašvaldībā, tādējādi piešķirot pašvaldībām plašu kompetenci darbā ar riska grupu bērniem, kas izdarījuši likumpārkāpumus, un atvieglojot starpinstitūciju sadarbību pašvaldības ietvaros.

Atbilstoši normatīvajos aktos noteiktajam, audzinoša rakstura piespiedu līdzekli var piemērot bērniem no 11 līdz 18 gadiem, ja viņi ir izdarījuši nodarījumu vai pārkāpumu, par kuru likumā paredzēta kriminālatbildība vai administratīvā atbildība.¹²³

Autoresprāt šis likums būtu labs līdzeklis cīņā ar kiberhuligānismu pret bērniem, kuri neņem vērā skolas noteikumus un izglītojošās lekcijās teikto.

4.3.2.3. Krimināllikuma papildināšana un ar to saistīto citu tiesību normu grozīšana

Lai vai kā, bērni ir dažādi – kāds savas kļūdas un aizrādījumus saprot uzreiz, bet kāds cits kļūdas neatzīst un aizrādījumus neņem vērā. Pirksta kratīšana kā brīdinājums par katru pastrādāto noziedzīgo nodarījumu šiem bērniem ir maznozīmīga. Bērniem nešķiet nopietns tāds soda veids, kā “brīdinājums” viņi uzskata, ka ir nesodīti, un, ja jau nesodīja, tad var turpināt izdarīt noziegumus atkārtoti, tādēļ ir nepieciešami jauni instrumenti kā apkarot. Masu medijos ir dzirdēti dažādi notikumi un lasīti fakti par kiberhuligānismu un tā darbību letālo iznākumu, kad upuris nespēj izturēt un atņem sev dzīvību izdarot pašnāvību, vai mēģina to izdarīt. Šie stāsti tiek plaši popularizēti un aprunāti, tā atklājot problēmas nopietnību. Šādā kiberhuligānisma gadījumā būtu jāvērtē visi pastiprinošie lietas apstākļi un radītās sekas. Autore uzskata, ka pie noteikta iznākuma un kaitīgu seku iestāšanās huligānam būtu jāprasa atbildēt saskaņā ar krimināllikumu. Lai pienācīgi kiberhuligānisms tiktu apkarots, krimināllikums ir jāpapildina ar pantu par kiberhuligānismu.

¹²¹ Latvijas Republikas Krimināllikums: LR likums. Pieņemts 17.06.1998. [02.02.2019.]

¹²² Likums Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem: LV likums. Pieņemts 31.02.2002. [03.03.2019.]

¹²³ Ibid.

Kriminālbildība ir smagākais atbildības veids, ko valsts nosaka par personu prettiesiskām darbībām vai bezdarbību, kas izdarīta tīši ar tiešu nodomu vai netiešu nodomu, vai aiz neuzmanības. Tai jābūt tikai kā galējam ietekmēšanas līdzeklim, ja citi līdzekļi nav bijušie pietiekami efektīvi.¹²⁴ Jāatzīst, ka kriminālbildība rada negatīvas sekas, piemēram, tiek radīts apkaunojums bērniem un viņu vecākiem. Nedrīkst aizmirst par bērnu nākotni, kas tiktu ietekmēta, ja pret bērnu tiktu uzsākta krimināllieta. Vidiem ir zināms, ka izdarītais pārkāpums personu var vajāt visu mūžu. IeM Informācijas centra Soda reģistrā glabājas ziņas gan par dzēstu, gan par spēkā esošu sodāmību.¹²⁵ Tomēr nevar noliegt, ka kriminālbildības mērķis ir nodrošināt stāvokli, ka sabiedrība spēj pilnvērtīgi attīstīt indivīda tiesību garantijas. Noziedzīgi nodarījumi būtībā ir jebkuri indivīdu nodarījumi, kas ir pretrunā ar sabiedrībā esošajām paražām, tradīcijām un citiem vispāratzītiem uzvedības noteikumiem un būtiski ietekmē sabiedrības drošību.¹²⁶ Kiberhuligānismu visnotaļ var pieskaitīt pie šādiem noziegumiem.

Autore vēlas piedāvāt krimināllikumu papildināt ar jaunu kriminālpārkāpuma pantu par kiberhuligānismu, kas varētu skanēt tā – ***“Personas tīša, ar nodomu vai bez tā, atkārtoti veikta rīcība, izmantojot elektroniskos līdzekļus, kā rezultātā cita persona vai personu grupa piedzīvojusi pazemojumu, izsmieklu vai nicinājumu aizskarot tās godu un cieņu un/vai nodarot tai morālu aizskārumu agresīvu un rupju ziņu, komentāru, attēlu vai video dēļ.”***

1. Komentējamais noziedzīgais nodarījums (kriminālpārkāpums) liek personai piedzīvot pazemojumu, izsmieklus vai nicinājumu, vienlaikus var skart personas godu un cieņu, un nodarīt morālu kaitējumu;
2. Tīšs – ar nodomu;
3. Piedzīvot pazemojums – piedzīvot emocionālu psihisku traumu, tajā pašā laikā nespējot veikt pretreakciju;
4. Piedzīvot izsmieklus – piedzīvot ļauni ironisku, nievājošus vārdus vai komentārus;
5. Piedzīvot nicinājumu – piedzīvot uzsvērtu necieņu, pazemojošu nevērību;
6. Morāls aizskārumu - garīgas ciešanas, pārdzīvojumi, sāpes;
7. Ziņa – elektroniski nosūtīta vēstule;
8. Komentārs – izteikta piezīme par kādu lietu, notikumu;
9. Attēls – fotogrāfija, zīmējums;
10. Video – uzfilmēts materiāls.

¹²⁴ Ķinis U., Kibernoziedzumi, sērija Tiesību zinātņu bibliotēka. Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2007, 16.lpp

¹²⁵ Soda reģistra likums: LV likums. Pieņemts 10.10.2013. [16.05.2019.]

¹²⁶ Ķinis U., Kibernoziedzumi, sērija Tiesību zinātņu bibliotēka. Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2007, 18.lpp.

No **subjektīvās puses** kiberhuligānismu raksturo tiešs nodoms, jo vainīgais apzinās savas rīcības ļaunumu un vēlas tā rīkoties. **Subjekts** – fiziska un pieskaitāma persona, kas sasniegusi 14 gadu vecumu.

Kā jebkura noziedzīga nodarījuma izmeklēšanā un iztiesāšanā arī šajā gadījumā, lai kādu apsūdzētu ir nepieciešami pierādījumi. Konkrēti kiberhuligānisma gadījumā ir nepieciešams iegūt un izmantot pierādījumus no informācijas tehnoloģiju resursiem. Šāda veida pierādījumus klasificē kā elektroniskos pierādījumus. Saskaņā ar Latvijas Republikas likumdošanu, elektroniskie pierādījumi ir “ziņa par faktiem elektroniskas informācijas formā, kas apstrādāta, uzglabāta vai pārraidīta ar automatizētas datu apstrādes ierīcēm vai sistēmām”.¹²⁷ Ir nepieciešamība pētīt tiesiskos jautājumus par elektroniskajiem pierādījumiem kriminālprocesā, sākt diskusijas par Kriminālprocesa likuma 136.panta (elektroniskie pierādījumi) definējuma atjaunošanu, jo Kriminālprocesa likums ir pieņemts 2005.gadā, tas ir, pirms 14 gadiem. Šo gadu laikā ir notikusi milzīga tehnoloģijas attīstība un telefons vai viedtālrunis, kas ir galvenie kiberhuligānisma ieroči, ir teju katram. Līdz ar tehnoloģiju attīstīšanos, būtiski mainās arī elektronisko pierādījumu nozīme tiesu procesā. Elektroniskie pierādījumi mainās nepārtraukti. Tagadējais Kriminālprocesa likuma 136.pants, kas sniedz elektronisko pierādījumu jēdzienu, neatbilst mūsdienu tehnoloģiju izmantošanas iespējām, kas rada grūtības izmantot elektroniskos pierādījumus kiberhuligānisma lietās. Būtisks ir jautājums, vai kā elektroniskos pierādījumus pieļaujams izmantot – tādus elektroniskus materiālus, kas nav īpaši apstiprināti ar elektronisko parakstu? Loģiski, ka sarakstes no bērnu viedierīcēm vai datoriem nebūs apstiprinātas ar parakstu. Var gadīties tā, ka, ja elektroniskais materiāls nav vispār apstiprināts ar elektronisko parakstu (piemēram, parasta nekriptēta e-pasta vēstule, telefona sarakstes izdruka), tad, iespējams, tiesa to neizmantos kā pierādīšanas līdzekli, ja kāda no pusēm izteiks šaubas par satura autentiskumu. Pēc autores, Latvijā jāizveido stabila tiesu prakse elektronisko materiālu izmantošanā un izvērtēšanā par pieļaujamiem atbilstoši mūsdienu tehnoloģijas attīstībai un ierīču pieejamībai.

¹²⁷ Kriminālprocesa likums: LV likums. Pieņemts 21.04.2005. [16.05.2019.]

5. KOPSAVILKUMS

Pētījuma rezultātā autore izvirza aizstāvēšanai šādas tēzes:

1. Jauno tehnoloģiju pieejamības palielināšanās pēdējo gadu laikā ir izraisījusi kibernoziegumu, tajā skaitā kiberhuligānisma, gadījumu skaita pieaugumu. Kibernoziegumi ir īpaši bīstama parādība, jo tā var notikt visur un jebkurā laikā, sniedzot cietušajiem ierobežotas iespējas izbēgt.
2. Latvija un citās ES valstīs nav vienotas definīcijas, kas precīzi noteiktu to, kas ir kiberhuligānisms.
3. Mēģinājumus definēt šo fenomenu ir izdarījušas starptautiskas organizācijas, ES iestādes un akadēmiskās aprindas.
4. Ir vairāki kiberhuligānisma veidi: 1) Izslēgšana, 2) Uzmākšanās, 3) Personīgas un privātas informācijas izplatīšana, 4) Kiberizsekošana, 5) Viltus profils, 6) Izlikšanās, 7) Citu nerespektēšana, 8) Blēdība /apmāns, 9) "Trolling", 10) Nozagta identitāte;
5. Iemesls, kādēļ cilvēki pazemo un aizvaino citus tiešsaistē, ir: 1) Iespēja būt anonīmam; 2) Noskatās no citiem; 3) Ir radusies greizsirdība; 4) Atriebības kāre; 5) Agrāk cietuši paši; 6) Lielākas publicitātes iespējas; 7) Lai upuris zaudētu kontroli pār notiekošo; 8) Lai uzlabotu savu noskaņojumu; 9) Lai kļūtu populārs; 10) Lai noslēptu savas bailes; 11) Lai pievērstu uzmanību; 12) Jo viņi paši cieš no vardarbības; 13) Viņiem ir zems pašnovērtējums.
6. Attiecībā uz iebiedēšanu internetā, kas skar bērnus, visvairāk pakļauta kiberhuligānismam ir 13-15 gadu vecuma kategorija.
7. Kiberhuligānisma radītās sekas: 1) Pasliktinās emocionālais stāvoklis (zūd pašcieņa); 2) Sekmju pasliktināšanās; 3) Depresija; 4) Miega traucējumi un murgi; 5) Bērns sāk norobežoties no sabiedrības; 6) Saslimšana ar anoreksiju vai bulīmiju.
8. Kiberhuligānisma gadījumi ar katru gadu pieaug un kļūst par nekontrolējamu problēmu pasaulē.
9. Kiberhuligānisms skolēnu vidū ir aktuālāks kā tradicionālais huligānisms.
10. Ir nepieciešams pievērsties pienācīgākai kiberhuligānisma apkarošanai, gan nopietnāk pievērsties sabiedrības informētības palielināšanai, gan konkrētas atbildības noteikšana kiberhuligāniem grozot esošās tiesību normas.
11. Esošās tiesību normas un citi veiktie pasākumi pilnvērtīgi neaizsargā bērnus no kiberhuligānisma, jo:
 - ❖ kiberhuligānisms nav konkrēti minēts nevienā no Latvijas Republikas tiesību normām, tas tiek risināts pamatojoties uz to, ka iebiedēšana un tās izpausmes, tostarp kiberhuligānisms, ir psiholoģiskas un fiziskas vardarbības forma;

- ❖ ar gadiem aizvien jaunākiem un jaunākiem lietotājiem ir tieša piekļuve nav padomāts par to, kāda atbildība ir bērniem, kas nav sasnieguši 14 gadu vecumu;
 - ❖ novērojams informācijas trūkums skolēnu vidū
12. Esošās tiesību normas un citi veiktie pasākumi pilnvērtīgi neaizsargā bērnus no kiberhuligānisma, kā arī nesniedz pietiekošu informāciju savu tiesību un datu aizsardzībai.
13. Priekšlikumi kiberhuligānisma apkarošanai un atbildības regulējumam:
- 1) Informētības un informācijas sniegšana palielināšana;
 - 2) Piedomāt pie informācijas pasniegšanas veida;
 - 3) Izglītības programmu ieviešana;
 - 4) Stingrākas skolu politikas ieviešana;
 - 5) Atbildības par sīko huligānismu noteikšana kiberhuligānisma gadījumā;
 - 6) Audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu noteikšana bērniem, ka nav sasnieguši 14 gadu vecumu;
 - 7) Krimināllikuma papildināšana ar pantu par kiberhuligānismu un kriminālprocesa likuma panta par elektroniskajiem pierādīšanas līdzekļiem grozīšana.

6. IZMANTOTO AVOTU SARAKSTS

1. Amoliņa I., Audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi bērniem- iespēja, nevis sods, 26.11.2018. Pieejams <https://lvportals.lv/tiesas/300363-audzinoso-rakstura-piespiedu-lidzekli-berniem-iespeja-nevis-sods-2018>. [03.05.2019.]
2. Arāja M., Latvijas Zvērinātu advokātu konsultante, Jurista Vārds, “Cietušā tiesības jāskaidro plašāk”, 13.03.2018. Pieejams <https://juristavards.lv/zinas/272395-latvijas-zverinatu-advokatu-kolegija-cietusa-tiesibas-sabiedriba-skaidrojamas-plasak/>. [aplūkots 15.05.2019]
3. Bišers I., Pāže A. Administratīvā atbildība. Rīga; Avots, 1998.
4. Briede J., Kovaļevska A., Danovskis E., Administratīvās tiesības. Rīga: tiesu nama aģentūra, 2016.
5. Jauns, Kā cīnīties ar kiberhuligānismu. Pieejams <https://jauns.lv/raksts/sievietem/18427-ka-cinities-ar-kiberhuliganismu>. [aplūkots 02.02.2019.] Ķinis U., Kibernoziēdzība, kibernoziēgumi un jurisdikcija. Rīga: Jumava, 2013.
6. Kultūras ministrija, “Pētījums par 9 līdz 16 gadus vecu bērnu un pusaudžu mēdijsprātību Latvijā”, 2017, Pieejams https://www.km.gov.lv/uploads/ckeditor/files/_mediju_politika/medijprat%C4%ABba/petijums/2018/Bernu%20un%20pusaudzu%20medijpratibas%20petijuma%20rezultati.pdf. [aplūkots 10.05.2019.]
7. Kuzina A., “Uztraucas par skolēnu drošību”, 27.05.2015. Pieejams <http://www.la.lv/uztraucas-par-skolenu-drosibu>. [aplūkots 10.05.2019.]
8. Ķinis.U., Kibernoziēdzība, kibernoziēgumi un jurisdikcija. Rīga: Jumava, 2013.
9. Ķinis U., Kibernoziēgumi, sērija Tiesību zinātņu bibliotēka. Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2007.
10. Minteniece A., Jelgavas Vēstnesis, “Par bērna pazemošanu internetā”, 29.11.2018. Pieejams <http://news.lv>. [aplūkots 22.03.2019.]
11. Neatkarīgā rīta avīze, Apdraudējumi internet bērniem var izraisīt depresiju, murgus un anoreksiju, 17.08.2016. Pieejams <https://nra.lv/latvija/181943-apdraudejumi-interneta-berniem-var-izraisit-depresiju-murgus-un-anoreksiju.htm>. [aplūkots 04.02.2019.]
12. Pudele I., Velika B., Grīnberga D., Latvijas skolēnu veselības paradumu pētījums – 2013./2014. mācību gada aptaujas rezultāti un tendencijas-, Rīga: Slimību profilakses un kontroles centrs, 2015. Pieejams www.spkc.gov.lv [aplūkots 04.04.2019.]

13. Seržāne K., laikraksta Diena izdevums, No nevainīga joka līdz nopietnam konfliktam, 01.04.2019. Pieejams www.news.lv. [aplūkots 22.03.2019]
14. “X, Y, Z paaudžu īpatnības – kā tās ietekmē attiecības ar sociālajiem medijiem?”, 16.11.2018. Pieejams <https://lvportals.lv/viedokli/299610-jaunajai-paaudzei-ir-vienaldziga-sociala-hierarhija-2018>. [aplūkots 15.05.2019]
15. Cost Action ISO801 “Guidelines for preventing cyberbullying in the school environment”, on 12 July 2013. Pieejams https://www.bee-secure.lu/sites/default/files/Guidelines_%20for%20preventing%20cyber-bullying_COSTIS_0801.pdf. [aplūkots 16.03.2019.]
16. Cyberbullying research center, “Summary of our Cyberbullying research from 2004 to 2016”, on 2016. Pieejams <https://cyberbullying.org/summary-of-our-cyberbullying-research>. [aplūkots 02.02.2019.]
17. Delete Cyberbullying A Stop Online Harassment Project, “Why Students Cyberbully”. Pieejams <http://endcyberbullying.net/why-do-people-cyberbully/>. [aplūkots 14.03.2019.]
18. End to cyberbullying organization, 5 different types of Cyberbullying, on 23 December 2013. Pieejams <https://www.endcyberbullying.org/5-different-types-of-cyberbullying/>. [aplūkots 14.01.2019.]
19. European Commission, “Report of the 8th European Forum on the rights of the child” on 2013. Pieejams http://www.e-abc.eu/files/1/ANNOUNCEMENTS/Announ_2016/Announ_19_09_2016.pdf. [aplūkots 02.02.2019.]
20. European Commission, “Safer Internet day 2009: Commission starts campaigning against cyberbullying” Press Release on 10 February 2009. Pieejams europa.eu/rapid/press-release_MEMO-09-58_en.pdf. [aplūkots 02.02.2019.]
21. European Parliament. July 2016 directorate general for internal policies, “Cyberbullying among young people”. Pieejams [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571367/IPOL_STU\(2016\)571367_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571367/IPOL_STU(2016)571367_EN.pdf). [aplūkots 02.02.2019.]
22. Directorate –general for internal policies, “Citizens rights and constitutional affairs”, on 2016. Pieejams [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571367/IPOL_STU\(2016\)571367_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571367/IPOL_STU(2016)571367_EN.pdf) [aplūkots 02.02.2019.]
23. Gradinger P., Strohmeier, D., & Spiel, C., Masaryk University, “Defination and Measurement of Cyberbullying” on 2010. Pieejams <https://cyberpsychology.eu/article/view/4235/3280>. [aplūkots 23.03.2019.]

24. Kids Safety by Kaspersky, “10 forms of cyberbullying”, on 27 October 2015. Pieejams <https://kids.kaspersky.com/10-forms-of-cyberbullying/>. [aplūkots 14.01.2019.]
25. Megan Meier foundation, Be the change “Stop bullying and cyberbullying”. Pieejams <https://meganmeierfoundation.org/>. [aplūkots 02.02.2019.]
26. O’Neill, Dinh, “Mobile Technologies and the incidence of cyberbullying in seven European countries”, on 2015. Pieejams <https://arrow.dit.ie/cserart/61/>. [aplūkots 16.03.2019.]
27. Parliamentary Assambly-Asambly debate on 28 September 2009, Recommendation 1882, “The promotion of Internet and online media services appropriate for minors. Pieejams https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/parliamentary-assembly-adopted-texts/-/asset_publisher/3EiBXIMCQhRS/content/recommendation-1882-2009-the-promotion-of-internet-and-online-media-services-appropriate-for-minors?inheritRedirect=false&desktop=true. [aplūkots 02.02.2019.]
28. Pirjo L.Lindfords, Riittakerttu Kaltiala-Heino, Aja H Rimpela, “Cyberbullying among Finnish adolescents – a population – based study”on 23 November 2012. Pieejams <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3585473/>. [aplūkots 24.03.2019]
29. Preville P., “How to teach generation Z in classroom”, on 16 October 2018. Pieejams <https://tophat.com/blog/generation-z-teach-classroom/>. [aplūkots 10.05.2019.]
30. Riebel J., S.Jager R., C.Ficher U., Cyberbullying in Germany – an exploration of prevalence, overlapping with real life bullying and coping strategies”on 2009. Pieejams <https://core.ac.uk/download/pdf/27148734.pdf>. [aplūkots 24.03.2019.]
31. Reuters “Italy passes law to fight cyber bullying” on 17 May 2017. Pieejams <https://www.reuters.com/article/us-italy-cyberbullying/italy-passes-law-to-fight-cyber-bullying-idUSKCN18D2GP> [aplūkots 24.03.2019.]
32. Threat Assessment of Bullying Behaviour in Youth project carried out in 2011-2012, on 22 December 2015. Pieejams <https://eucpn.org/document/tabby-threat-assessment-bullying-behaviour-youth-internet-and-tabby-trip-eu>. [aplūkots 16.03.2019.]
33. United Nations, Cenvention on the Right of the Child, General comment of Committee Nr. 13 on 18 april 2011, “The right of the child to freedom from all forms of violence”. Pieejams <https://www.refworld.org/docid/4e6da4922.html>. [aplūkots 02.02.2019.]
34. Kriminālprocesa likums: LV likums. Pieņemts 21.04.2005. [16.05.2019.]
35. Latvijas Republikas Administratīvā procesa likums: LV likums. Pieņemts 25.10.2001. [06.03.2019]

36. Latvijas Republikas Administratīvo pārkāpumu kodekss: LV likums. Pieņemts 07.12.1984. [15.03.2109.]
37. Latvijas Republikas Bērnu tiesību aizsardzības likums: LV likums. Pieņemts 19.06.1998. [28.04.2019.]
38. Latvijas Republikas Civillikums: LV likums. Pieņemts 28.01.1937. [15.03.2019.]
39. Latvijas Republikas izglītības likums: LV likums. Pieņemts 29.10.1998. [28.04.2019.]
40. Latvijas Republikas Krimināllikums: LV likums. Pieņemts 17.06.1998. [02.02.2019.]
41. Latvijas Republikas Ministru kabineta noteikumi Nr 1338 “Kārtība, kādā nodrošināma izglītojamo drošība izglītības iestādēs un to organizētajos pasākumos”. LV MK noteikums. Pieņemts 24.11.2009. [28.04.2019.]
42. Likums Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem: LV likums. Pieņemts 31.02.2002. [03.03.2019.]
43. Soda reģistra likums: LV likums. Pieņemts 10.10.2013. [16.05.2019.]
44. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 25.04.2007. spriedums Lietā Nr.SKA-157/2007. Pieejams <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/administrativo-lietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/administrativo-parkapumu-lietas>. [aplūkots 10.05.2019.] Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 08.03.2007. lēmums lietā Nr. 11092044803 (SKA-13/2007), Pieejams: <https://www.tiesas.lv/nolemumi/pdf/3034.pdf> [aplūkots 01.02.2019.]
45. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 09.03.2007. spriedums lietā Nr. P120025906. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/administrativo-lietu-departaments/hronologiska-seciba?year=2007>. [aplūkots 31.11.2018.]
46. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 09.03.2007. spriedums Lietā Nr.PI20025906 (SKA-61/2007), tēze Nr.3. Pieejams <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/administrativo-lietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/administrativo-parkapumu-lietas>. [aplūkots 16.05.2019.]

7. PIELIKUMS

1. PIELIKUMS Nr.1 – autores veiktās aptaujas lapas paraugs.

